

Arvoesineistön hoito seurakunnassa

Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 4

KIRKKOHALLITUS

Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 4

ARVOESINEISTÖN HOITO SEURAKUNNASSA

Kirkkohallitus
Helsinki 2009

Arvoesineistön hoito seurakunnassa

Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009: 4

Copyright: Kirkkohallitus

Toimittaja: Nina Lempa

Taitto ja ulkoasu: Lapine Oy

Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2009

ISBN 978-951-789-282-7 (nid.)

ISBN 978-951-789-283-4 (PDF)

ISSN 1237-279X

”...Caicki mitä Duomiokircon oma on / josta Oeconomus waarin otta /
nijn myös Sacarstis eli mualla tallella pidetän / se pitä jocawuosi inven-
terattaman ... pitä murhen pitämän / ettei mitäin Coilta / homelta ja
catzomattomudest turmellais / njn myös sijnä tykönä peräncatzoman
/ että Calcki ja Patena aina hywin puhtana pidetäisin / njn hywin cuin
caicki muu mitä tarwitan.”

Kircko - Laki Ja Ordningi/ 1686 XXVI. Lucu. Kircoist/ ja nijden Caunistuxist
ja Omaisudest § 1.

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT	7
Seurakuntien arvoesineistö – mitä se oikein on?	8
1 TAIDETEOKSET	11
1 Kokoelmanhallinta	11
1.1. Ennaltaehkäisevä konservointi	12
1.2. Inventointi	13
1.3. Esineistön käyttö- ja säilytystilojen olosuhteet ja olosuhteiden seuranta	14
Olosuhdesuosituksset taideteoksille	16
1.4. Kuntokartoitus	16
1.5. Esineistön käsittelystä, ripustuksesta ja pakkauksesta Käsittely	18
Ripustuksen suunnittelu	18
Materiaalit	19
Pakkaaminen	19
1.6. Tilan puhtaus	20
2. Kokoelmaturvallisuus	22
2.1. Pelastussuunnitelma	22
2.2. Ennaltaehkäisy	23
2.3. Varkaudet ja ilkivalta	24
2.4. Säilytystilan turvallisuus	25
2.5. Kokoelman vakuutus	25
3. Ohjeita seurakunnille kun esinettä lainataan	25
3.1. Lainan ennakkoehdot	26
3.2. Lainasopimus	26
3.3. Lainapaikan soveltuvuus	26
3.4. Kuljetus ja laina-ajan vakuutus	27
2 KIRKKOTEKSTIILIT	29
1. Kirkkotekstiilit	29
2. Kirkkotekstiilien vaurioitumisen syyt	30
2.1. Ilman suhteellinen kosteus ja lämpötila	30
2.2. Valaistus	30
2.3. Pöly	30
2.4. Ilman epäpuhtaudet	31
2.5. Tekstiilien fyysinen turvallisuus	31
3. Ennalta ehkäisevä konservointi	31
3.1. Säilytysolosuhteet	32
3.2. Näyttelyolosuhteet	32
4. Toimenpiteitä, joita saa tehdä	33

4.1.	Tekstiilien pintapuhdistaminen	33
4.2.	Ryijyjen imurointi	33
4.3.	Tekstiilien tuulettaminen	34
4.4.	Tasomaisten tekstiilien rullaaminen	34
4.5.	Tahrojen poisto	35
	Vanhat tahrat	36
	Punaviinitahrat	36
	Hikitahrat	36
	Steariinitahrat	36
5.	Kirkkotekstiilien säilyttäminen	37
5.1.	Tekstiilien säilytystilat	37
5.2.	Esimerkkejä arvotekstiilien hyvästä säilytyksestä	37
5.3.	Ohjeita messukasukkapussien valmistamiseen	40
5.4.	Messukasukoiden vaateripustimet	40
6.	Arvotekstiilien käsittely ja suojaaminen	42
	siivous- ja huoltotöiden yhteydessä	42
6.1.	Arvotekstiilien käsittely peruskorjausten ja	42
	kunnostustöiden yhteydessä	42
6.2.	Työskentelyn olosuhteet ja tekstiiliteosten	
	käsittely	43
6.3.	Tekstiiliteosten suojaaminen ja pakkaaminen	43
7.	Työohjeet kirkkotekstiilien pakkaamiseen ja kuljettamiseen	43

3 MUU ARVOESINEISTÖ 47

1.	Kulttuurihistoriallinen esine	47
1.1.	Konservointi ja restaurointi	49
1.2.	Konservoinnin etiikka	50
1.3.	Toimenpiteitä, joita saa tehdä ja mitä ei saa tehdä	50
2.	Säilytysolosuhteet	51
2.1.	Lämpötila ja kosteus	51
2.2.	Valo	52
2.3.	Ilmansaasteet, hapot yms.	53
3.	Arvoesineiden hoito ja puhdistus	53
3.1.	Patina	53
3.2.	Metallien tunnistaminen ja niiden korroosioalttius	54
3.3.	Metalliesineiden hoito ja puhdistus	54
	Ehtoollisvälineet	55
	Rautaiset kattokruunut, lähetyskyntteliköt	
	ja lamput	56
	Lampetit ja seinäkyntteliköt	57
	Messinkiset pallokruunut	58
	Hautaristit ja valurauta-aidat	58
	Tiimalasit telineineen	58
3.4.	Lasiesineiden hoito ja puhdistus	60

	Kristallikruunut	60
	Kastemaljat, lasimaljakot	61
	Lasimaalaukset ja lyijylasi-ikkunat	61
3.5.	Kivi- ja keramiikkaesineiden hoito ja puhdistus	61
	Vihkivesialtaat ja kastemaljatm	62
	Veistosten ja kipsiesineiden hoito ja puhdistus	62
3.6.	Puuesineiden hoito ja puhdistus	65
	Kirkkolaivat	66
	Piispanpenkki, kuninkaantuoli, kirkotuspenkki	67
	Kirkkokurin välineet	67
	Vaivaisukot ja tukit	67
	Taulukot	69
	Painamattomat lähteet	73
	Painetut lähteet	73
	Valokuvat	73
	Kirjallisuutta	73
	Verkkosivuja	74
	Liite: Kokoelmanhallintaan liittyvien asiakirjojen ja tiedostojen arkistointi	75

ALKUSANAT

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISTEN SEURAKUNTIEN hallussa on suuri osa kansallisesti merkittävää kulttuuriomaisuutta. Tämä esineistö muodostuu kirkkorakennusten sisustuksesta, saarnatuoleista, alttarimaalauksista ja muista taideteoksista, kirkkotekstiileistä ja arvokkaista liturgisista käyttöesineistä mm. ehtoollisvälineistä.

Oman seurakunnan tutuiksi tulleiden esineiden arvoa ei aina osata riittävästi arvostaa. Jokaisessa seurakunnassa on syytä päivittää arvoesineluettelot, koska vain oikean tiedon avulla voidaan arvoesineistöä hoitaa asianmukaisesti. Seurakunnissakin voidaan ottaa käyttöön termit kokoelmanhallinta ja kokoelmahoito, kun puhutaan seurakuntien arvoesineistä.

Seurakuntien kokoelmanhoitajina ovat käytännössä suntiot ja vahtimestarit. He huolehtivat mm. kirkkotekstiileistä, liturgisten astioiden käsittelystä, alttarikynttilöiden ja -kukkien esillepanosta ja kirkkosalin siisteydestä.

Tämän kirjan tarkoituksena on antaa seurakuntien henkilökunnalle käytännön neuvoja, kuinka arvoesineistöä huolehditaan. Kirja jakautuu kolmeen osaan: taideteokset, kirkkotekstiilit ja muu kulttuurihistoriallinen arvoesineistö. Näin voidaan ohjeita suoraan hakea esineryhmittäin. Ajankohtaista informaatiota on saatavissa myös Kirkko-verkosta.

Oikeilla toimintatavoilla voidaan jo ennalta ehkäistä vaurioiden syntymistä. Vaurioiden ennalta ehkäisy on myös taloudellisesti järkevää. Käyttöesineistön hyvä hoitaminen edellyttää tarkoituksenmukaisia säilytystiloja ja huolellista esineistön käyttöä. Kun esineistöä hoidetaan hyvin, kallis konservointi siirtyy myöhemmäksi.

Käytössä oleva esineistö kuuluu. Ylläpitohoidon lisäksi pitää tarvittaessa huolehtia arvoesineen konservoinnista. On tärkeää tunnistaa ja erottaa tavanomainen hoitotyö ja erikoisosaamista vaativa työ. Varsinaiset konservointitoimenpiteet on jätettävä ammattilaisille.

Konservaattoreiden erityisosaaminen on tämän kirjan perusta. Asiantuntijoina ovat toimineet esinekonservaattori AMK Raili Laakso, FM, taidekonservaattori YAMK Nina Robbins ja tekstiilikonservaattori YAMK Heidi Wirilander. Ohjekirja perustuu heidän teksteihinsä, joiden tiedot mainitaan lähdeluettelossa. Nina Robbins selvittää miten seurakunnassa voidaan kokoelmanhallinnalla huolehtia taideteoksista. Heidi Wirilander antaa ohjeita kirkkotekstiilien, niin käytöstä poistettujen kuin käytössä olevien, hoitamiseen. Raili Laakso opastaa muun kulttuurihistoriallisen arvoesineistön ylläpitoon. Parhaat kiitokset heille osallistumisesta seurakuntien kulttuuriperinnön vaalimiseen!

SEURAKUNTIEN ARVOESINEISTÖ – MITÄ SE OIKEIN ON?

Kirkko on toiminut Suomessa jo 850 vuotta. Keskiaikaisissa harmaakivikirkkoissa, jotka yhä toimivat seurakuntakirkkoina, pidetään edelleen jumalanpalveluksia. Vanhimpien kirkkorakennusten suojissa on säilynyt jumalanpalveluksissa ja kirkollisissa toimituksissa käytettyä esineistöä, taideteoksia, liturgisia astioita ja kirkkotekstiilejä.

Kirkkotaiteen tehtävänä oli alun perin opettaa lukutaidotonta kansaa. Katolisen uskon aikana pyhimykset toimivat välittäjinä yksilön uskonharjoituksessa. Kirkon alttarille hankittiin ainakin kirkon nimikkopyhimyksen veistos. Alttarikaapit veistoksineen ja maalauskoristeluineen esittivät pyhimyskertomuksia kuvallisin keinoin. Varhaisimmat kirkkojen taideteokset ovat yhteiseurooppalaista perintöä. Taidekeskuksina tunnetaan mm. Gotlanti, Pohjois-Saksa ja Alankomaat. Joitakin kotimaisia työpajoja tiedetään olleen, esimerkiksi Liedon mestarin työpaja.

Uskonpuhdistuksen vaikutuksesta jumalanpalvelus muuttui ja tämä vaikutti myös kirkkoissa tarvittaviin käyttöesineisiin. Pyhimysten palvonnasta luovuttiin. Suomessa ei määrätietoisesti hävitetty katolisen ajan taideteoksia, vaan ne siirrettiin syrjään. Saarnatuoli määrättiin pakolliseksi hankinnaksi joka kirkkoon ja sitä seurasivat kirkkokansan istuinpenkit. Pappien toimittaman liturgian lisäksi myös seurakunta alkoi laulaa ja vähitellen lukutaidon yleistyessä myös virsinumerotaulut ja monet valaisimet ilmestyivät kirkkosaleihin. Ehtoollisessa viiniä ryhdyttiin jakamaan jokaiselle ehtoollisvieraalle, toisin kuin

aiemmin. Tästä syystä ehtoolliskalkin maljaosa tehtiin suuremmaksi kuin katalisella ajalla.

Alttaritaulumaalaus jatkoi keskiaikaisten alttarikaappien kuvallisia esityksiä raamatunhistorian tapahtumista. Uudeksi taideteosmuodoksi tuli alttarilaite. Sen koristeelliset kehykset puuleikkauksineen reunustivat muutamaa keskeistä maalausaihetta, joita olivat ristiinnaulitseminen, ehtoollinen ja ylösnousemus. Varsinainen alttarimaalaus kehittyi tästä edelleen 1700-luvulla pääasiassa ulkomaisten taiteilijoiden toimesta. Suomalaisten taiteilijoiden toiminta alkoi vähitellen vasta 1800-luvulla.

Aikanaan aatelistolla oli merkittävä osa kirkkosalien kaunistamisessa, sillä se lahjoitti kirkkoihin saarnatuoleja, kattokruunuja, kirkkotekstiilejä, hautausvaakunoita, ehtoollisvälineitä jne. Edelleen seurakunnat saavat lahjoituksina tai tilaavat itse käyttösineitä, jotka edustavat korkeatasoista suomalaista muotoilua. Näin kirkkosaleissa voi seurata kirkon arvoesineiden kehittymistä ja muuttamista aikakausien ja tyyliuuntien mukaan, sillä kirkot on aina pyritty varustamaan parhaimmilla, saatavilla olevilla esineillä.

Kirkon arvoesineistö on kansallista kulttuuriomaisuutta. Sen hoitaminen ja säilyttäminen tuleville sukupolville, on seurakunnan ja sen työntekijöiden arvokas oikeus ja velvollisuus.

Museoalan tutkija Nina Lempa
Kirkkohallitus

*Vöyrin kirkon keskiaikaisen alttarikaapin corpus eli keskiosa.
Kuva Nina Robbins.*

I

TAIDETEOKSET

I KOKOELMANHALLINTA

SUURI OSA KULTTUURIHISTORIALLISTESTI merkittävistä esineistä on Suomessa museaalisen hoidon piirissä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on suuri ei-museaalinen kulttuurihistoriallisten esineiden omistaja. Museaalisen perinteen vuoksi on ollut luonnollista keskittää esineiden hoitotoimenpiteet museoiden yhteyteen ja näin hoito-oppaille ei ole ollut kysyntää. Englannissa tai muissa Euroopan maissa, joissa yksityisessä omistuksessa on laajojakin kokoelmia, on kokoelmien hoitoon julkaistu useita erityyppisiä oppaita. Oppaissa annetaan yksinkertaisia käytännön neuvoja, jotka edistävät esineistön säilymistä ilman täydellisiä museaalisia olosuhteita. Pienin muutoksin ja myös mahdollisesti vähäisin kustannuksin voidaan tehdä paljon. Näin vältetään esineen alkuperäisyyteen kajoavilta toimenpiteiltä mahdollisimman pitkään.

Kokoelmanhallinta on myös merkittävä identiteetinrakentaja. Kun seurakunnassa tiedetään, mikä on oman taidekokoelman ydin ja historiallinen painopiste, voidaan tuota ydintä hyödyntää hyvin. Nykyään omintakeisuudelle on varattu seurakunnissa yhä kapeneva marginaali. Kokoelmanhallinta auttaa ymmärtämään kokoelman painopisteiden ulkopuolelle jäävien esineiden merkityksen muille kokoelmille.

Kokoelmanhallinnan painopisteitä ovat:

- kokoelmahistorian tuntemus
- kokoelmapoliittinen ohjelma
- kokoelman arvostus
- kokoelman käyttöasteen nostaminen
- henkilökunnan jatkuva kouluttaminen
- kokoelman kehittäminen

Kaikkien edellä mainittujen painopisteiden toteutuminen edellyttää kokoelmien ajantasaista inventointia ja kokoelmanhoidollisia toimenpiteitä. Näille perusteille rakentuvat oman kokoelman erityispiirteet.

Kirkollisen esineistön kokoelmanhallinnan punainen lanka on sama kuin museokokoelmien hoidossa. Suositeltavat toimenpiteet noudattavat museaalisesti hoidetun esineistön hoitoperiaatteita. Näitä ohjaavat ICOMin (International Council of Museums) museotyön eettiset säännöt sekä E.C.C.O.n (European Confederation of Conservator-Restorer's Organisation) konservointityötä ohjaavat ammatilliset ohjeet.

Museaalisten lähtökohtien ohella ohjeistuksessa olennaista on tietoisuus kirkollisen esineistön erityisyydestä. Ohjeistuksessa pyritään huomioimaan kolme kirkollista esineistöä leimaavaa seikkaa:

- esineet ovat hajasijoitettuna eri hallinnollisiin yksiköihin (eri seurakuntiin)
- esineillä on arjen käyttöominaisuuksia
- hoitohenkilökunnan pääsääntöinen ammattiosaaminen on toisaalla

Kokoelmanhallintaohjeistus on laadittu taideteosten ja maalattujen puuveistosten näkökulmasta ja annetut ohjeet eivät välttämättä suoraan sovellu muista materiaaleista tehtyjen kirkollisten esineiden kokoelmanhallintaan.

1.1. ENNALTAEHKÄISEVÄ KONSERVOINTI

Kokoelmanhallinnan olennainen tehtävä on ennaltaehkäisevä konservointi. Se tarkoittaa säilytysolosuhteiden suunnittelua ja seurantaa siten, että esineen vaurioitumisnopeus hidastuu. Tämän työn tuloksena konservointitoimenpiteitä tarvitaan mahdollisimman vähän ja harvoin, joissakin tapauksissa voidaan puhua jopa 50–100 vuoden konservointivälistä.

Seurakuntien henkilökunta on keskeisessä asemassa valvottaessa taideteosten kuntoa ja niissä tapahtuvia muutoksia. Kokoelmanhallintaan liittyvät tehtävät pitää määritellä seurakunnassa tietyn työntekijän vastuulle. Jokaisen taide-esineiden parissa työskentelevän työntekijän tulee tietää kulttuuriperinnön hoitoon vaikuttavat tekijät ja ennaltaehkäisevän konservoinnin periaatteet. Erityisesti on tärkeää tietää, kuinka menetellä ongelmatilanteissa tai minkä materiaaliryhmän konservaattoriin ottaa yhteyttä konservointitarpeen ilmettyä.

1.2. INVENTOINTI

Kokoelmanhallinnan kulmakivi on ajantasainen inventointi. Inventoinnilla selviää kokoelman muodostuminen seurakunnassa. Miten ja miksi jokin esine on päätynyt juuri meidän seurakuntaan? Kuinka hallita ja hoitaa tuota esinettä, jotta meidän jälkeemme tulevat seurakuntalaiset voivat tuntea samaa historiallista yhteenkuuluvuutta? Inventointitietojen karttuessa myös alueen kulttuurihistoriallinen tietoperintö kasvaa. Oman seurakunnan esineistöstä hahmottuu seurakuntalaisille kauas historiaan ulottuva jatkumo, jolloin inventoitu tieto ei ole ainoastaan merkki paperilla tai numero tietokannassa.

Kokoelman sisältö, määrä ja laatu tulee tuntea ennen kuin muut toimenpiteet ovat mahdollisia. Ajantasainen inventointi yhtenäistää dokumentaation kokoelmanhallinnalliseksi kokonaisuudeksi. Kaikille yhteinen inventointiperiaate ja -lomake ovat välttämättömiä, koska kirkon arvoesinekokoelma on sijoitettuna eri puolille maata. Ajantasaisen inventointiluetellon on oltava pelastusryhmän käytössä nopeasti esimerkiksi tulipalon sattuessa.

Kirkkohallitus on yleiskirjeessään 21/1999 lähettänyt seurakuntiin ohjeistuksen kirkollisen esineistön inventoimiseksi. Ohjeistus on päivitetty yleiskirjeellä 24/2008.

Kokonaiskuva Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuurihistoriallisesti merkittävästä esineistöstä on vielä epätäydellinen. Olemassa olevia tietoja on vaikea hyödyntää, koska inventointia ja kokoelmanhallintaa on hoidettu eriasteisesti ja hyvin erilaisin menetelmin eri seurakunnissa. Seurakuntien tulee olla tietoisia omasta kokoelmastaan ja sitoutua aktiiviseen kulttuuriperinnön säilyttämistyöhön yhtenäisiä periaatteita noudattaen.

Ajantasaisen inventointityön jälkeen kokoelmaa voidaan alkaa hallita. Tällöin perustiedot ovat hallussa ja esineistön kunnan pitkäaikaisseuranta on mahdollista. Perustiedot ovat myös lähtökohta tutkimustoiminnalle.

Tosiasiä, että seurakuntien esineistö on säilynyt omassa ympäristössään antaa myös inventoinnille erityisen hyvät lähtökohdat. Esinettä ympäröivä tieto on myös lähellä. On todennäköistä, että esineeseen liittyvää alkuperäistietoa on säilynyt ja vielä tallennettavissa ja näin esineestä saadaan koottua mahdollisimman täydelliset kontekstityiedot. Tämä ominaisuus on monen museoidun esineen kohdalla jo menetetty. Historiaton esine on vain esimerkki aikakaudestaan, sillä ei ole omaa identiteettiä materiaalinsa tai yleisen historiansa ulkopuolella.

1.3. ESINEISTÖN KÄYTTÖ- JA SÄILYTYSTILOJEN OLOSUHTEET JA OLOSUHTEIDEN SEURANTA

Arvoesineiden esittely- ja säilytystilojen kohdalla joudutaan etsimään kompromisseja. On tunnettava eri materiaaliryhmien vaatimukset. Kulttuurihistoriallisesti merkittävien esineiden, niin uusien kuin vanhojen, esittely- tai säilytysolosuhteet eivät saa nopeuttaa niiden vaurioitumista.

Useimmissa kirkkorakennuksissa ei ole mahdollista päästä museaaliin säilytysolosuhteisiin, siksi *olosuhteiden seuranta* on tärkeää. Seurannan on oltava aktiivista, usein toistuvaa ja on hyvä määrätä seurantatietyt henkilön vastuulle. Seurannasta on hyvä pitää päiväkirjaa.

Esineistö saattaa olla omalla paikallaan hyvinkin pitkiä aikoja, ts. pysyvästi. Pysyvästi esillä olevaan esineeseen usein suhtaudutaan ajatuksella ”no, se on vain aina ollut siinä, eikä sille ole mitään tapahtunut”. Täytyy muistaa, että paikallaan olo ei takaa esineen kunnan säilyvyyttä. Paikallaan pysyväkin esine tarvitsee kuntoseurantaa. Tarve korostuu kun esine on sijoitettuna tilaan, jossa olosuhteet vaihtelevat herkästi. Etenkin isokokoiset puiset alttarikaapit ovat herkkiä olosuhteiden nopealle vaihtelulle.

Esineen kunnan pitkäaikainen seuranta on apuna, kun arvioidaan esineen säilymistä tulevaisuudessa. Esineen kunnan pitkäaikaisseuranta ja kunnan arviointi pidentää konservointiväliä ja vähentää siten esineen hoidon kustannuksia. Mahdollisimman pitkän konservointivälin saavuttaminen edellyttää, että esinettä säilytetään sellaisissa olosuhteissa, jossa materiaalin tasapainotila on mahdollisimman hitaasti muuttuva.

LÄMPÖ, KOSTEUS JA VALO

Auringonvalon ja UV-säteilyn määrä sekä lämpötilan ja suhteellisen kosteuden vaihtelut vaikuttavat kirkollisen esineistön kuntoon. Tilassa, jossa kokoelmaa pidetään esillä tai säilytetään, pitää rekisteröidä lämpö- ja kosteusolosuhteita sekä rajoittaa suoraa auringonvalon ja UV-säteilyn määrää.

Lämpötilan (°C) vaihtelu aiheuttaa muutoksia luonnonmateriaaleissa, kuten puussa tai kankaassa. Materiaali hakee jokaisen lämpötilavaihdoksen tuloksena uuden tasapainotilan. Tästä, osittain luonnollisestakin materiaalin elämänsästä aiheutuu esineille myös vaurioita. Vaurioiden muodostuminen nopeutuu ja määrä kasvaa varsinkin jos lämpötilavaihtelut ovat jyrkkiä ja lyhyellä aikavälillä tapahtuvia. Tällöin luonnonmateriaali ei ehdi asteittain hakeutumaan uuteen tasapainotilaan, vaan muutos tapahtuu liian nopeasti. Tuloksena ovat esim. puun halkeaminen tai maalauskankaan löystyminen. Tästä syystä on tärkeää suorittaa lämpötilan muutokset hitaasti ja antaa esineille aikaa tottua uuteen lämpötilaan, etenkin jos kyseessä on esim. talvi- tai kesälämmön säätely kirkkosaleissa.

Kirkkosalissa ja säilytystiloissa esineet tulee sijoittaa siten, että niiden välittömässä läheisyydessä ei ole lämpöpattereita tai ilmastointikanavia tai muita lämmön lähteitä. Liiallinen lämpö ja jatkuvasti liikkeessä oleva ilma vaurioittavat esineitä nopeasti. Tilan lämpötilan tulee säilyä mahdollisimman vakaana ja lämpötilan vaihtelun tulee tapahtua hitaasti. Esittely- ja säilytystilaan kannattaa suunnitella seurantamenetelmä, jolla lämpötilan ja ilmakosteuden vaihteluita voidaan seurata vuositasolla.

Ilman suhteellinen kosteus (RH) on sidoksissa lämpötilaan ja se ilmoitetaan prosentteina. Lämpötilaa nostamalla suhteellinen kosteus laskee ja lämpötilaa laskemalla suhteellinen kosteus nousee. Jokaiselle materiaalityypille on oma ihanteellinen suhteellisen kosteuden tilansa. Tämä luo haasteita kirkkotilaan, jossa on esillä esineitä useasta eri materiaalityypistä. Esimerkiksi puu tai pellavakangas materiaaleina voivat imeä itseensä jonkin verran kosteutta vaurioitumatta kun taas metalliesineissä kosteus aiheuttaa helposti ruostevaurioita.

Suomen ilmasto-olosuhteet luovat tilanteen, jossa sisätiloissa on kesällä helposti raja-arvon ylittävä suhteellinen kosteus ja talvella taas helposti raja-arvon alittava suhteellinen kosteus. Muutoksen raja-alueilla, keväisin ja syksyisin, kosteuden äkilliset vaihtelut aiheuttavat vaurioita esineille. Kosteuden muutoksia voidaan hallita, lämpötilaa nostamalla tai laskemalla. Tämä tulee tehdä porrastetusti kuuden viikon aikana, jotta esineillä on aikaa sopeutua muutokseen.

Valon määrää (lux) mitataan luksein. Valo edesauttaa ja kiihdyttää esineistön vanhenemisprosesseja. Kirkkaana päivänä auringonvalon voimakkuus saattaa olla kymmenissä tuhansissa lukseissa, joten ikkunasta sisään tuleva valo

vaurioittaa esimerkiksi öljymaalauksen lakkapintoja. Valo on näkyvän kirkkaan valon lisäksi myös näkymätöntä UV-säteilyä ja lämpösäteilyä. Tummalla pinnalla auringonvalo saattaa nostaa lämpötilaa useita asteita. Valon aiheuttama vaurio näkyy yleensä värien haalistumisena ja sävyjen muuttumisena, mutta myös joissakin tapauksissa pinnan tummumisena. Taideteoksen pintaan säteilevien luksien määrää voidaan rajoittaa esim. erilaisilla peittäville rakenteilla.

UV-säteily on näkymätöntä, mutta vaurioittaa haalistamalla ja haurastuttamalla esineiden pintakerroksia. UV-säteilyn määrää voidaan rajoittaa erilaisilla suodattavilla kalvoilla ja blokki-materiaaleilla. Sekä luksien määrää että UV-säteilyn määrää voidaan mitata erilaisilla mittareilla.

Olosuhteiden seurantaan on käytössä erilaisia menetelmiä. Markkinoilla on mm. automaattisesti olosuhteita rekisteröiviä laitteita sekä manuaalisia mittareita. Myytävänä on myös erilaisia menetelmiä suojata esineitä liialliselta tai suoralta auringonvalolta ja UV-säteilyn määrältä. Soveltuvasta järjestelmästä kannattaa neuvotella konservaattorin kanssa.

Museaalisesti määriteltyjä raja-arvoja ei aina voida saavuttaa. Niiden tunteminen on kuitenkin tärkeää, jotta saavutettu kokonaiskompromissi olisi perusteltu toiminto. Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että yhtäkkiset ja suuret olosuhdevaihtelut tai ns. sahaavat olosuhteet ikäännyttävät esinettä eniten.

OLOSUHDESUOSITUKSET TAIDTEOKSILLE

Olosuhteiden raja-arvot vaihtelevat materiaaliakohtaisesti, esimerkiksi kankaan ja puun ideaaliolosuhteet poikkeavat suuresti raudan ideaaliolosuhteista. Eri julkaisuissa raja-arvot saattavat myös poiketa hieman toisistaan. Vuonna 2001 julkaisussa *Museologian perusteet* -kirjassa maalauksille ja maalatuille puuveistoksille määrättyjen olosuhteiden raja-arvot on listattu taulukossa 1 kirjan lopussa.

1.4. KUNTOKARTOITUS

Kokoelmanhallinnan tärkeimpiä tehtäviä on kyetä arvioimaan esineistön kuntoa. Esineistön kuntoa on seurattava säännöllisin väliajoin ja sen tulee olla jatkuva prosessi. Aktiivisen seurannan tuloksena voidaan suunnitella ja ennakoida tulevia konservointitarpeita ja ohjata määrärahoja. Esineistö jaetaan ns. kuntoiluokkiin, jotka selventävät kokonaiskuvaa ja toimivat apuna konservointihankkeita varten. Konservattori tekee kuntokartoituksen eli kirjoittaa havainnoistaan kirjallisen raportin. Raportti toimii pohjana konservointihanketta tai kilpailutusta suunniteltaessa tai kun esinettä lainataan. Vain ajantasaisella kunto-raportilla voidaan todentaa mahdollisesti laina-aikana muodostuneet vauriot.

Konservaattorin tekemän kuntoraportin ohella on seurakunnan henkilöstö tärkeässä asemassa havaitsemaan muutoksia esineistön kunnossa. Henkilökunta on tekemisissä esineiden kanssa säännöllisesti ja heidän mahdollisuutensa havaita esineistön kuntoon liittyviä seikkoja on paljon suurempi kuin vierailevan konservaattorin. Tässä havainnointityössä voi olla apuna esimerkiksi konservaattorin laatima, tunnistekuvin varustettu kuntoraportti. Vahingot ja vauriot kirjataan ja ilmoitetaan konservaattorille. Esineestä irronneet maalihippuset ovat jo varma merkki konservointitarpeesta. Rikkoutuneita osia ei saa siirtää pois esineen välittömästä läheisyydestä ilman dokumentaatiota vaurionpaikasta. Tässä tehtävässä esimerkiksi valokuva on hyvä väline.

*Kurkijoen kirkon alttarimaalaus, tekijä Alexandra Frosterus –Sältin 1884. Nykyisin maalaus on Loimaan seurakunnassa.
Kuva Nina Robbins, osasuurennos.*

1.5. ESINEISTÖN KÄSITTELYSTÄ, RIPUSTUKSESTA JA PAKKAUKSESTA

Kun esineistön olosuhteet ovat kunnossa ja olosuhdevaurioiden määrä on määritetty niin jäljelle jää vielä käsittelyn mukanaan tuomat riskit. Iso osa konservointia vaativista vaurioista syntyy käsittelyn aikana, kun esinettä joudutaan siirtämään, pakkaamaan tai ripustamaan uudelleen.

KÄSITTELY

Aina kun esinettä joudutaan siirtämään omalta paikaltaan, on syytä noudattaa huolellisuutta ja suunnitelmallisuutta. Siirtotilanne (nostot, pakkaus ja kuljetus) tulee suunnitella etukäteen, jotta vältytään yllätyksiltä. Esineiden ripustusmekanismit, painot ja painopisteet tulee tuntea. Esimerkiksi kuiva puu (kuusi, koivu) painaa n. 500-700 kg/m³. Kuljetusreitit on oltava vapaa, jotta kantotilanteessa ei tarvitse avata ovia tai siirtää reitin tieltä esineitä.

Ennen esineen käsittelyä on käsistä, kaulasta ja vyötäröltä syytä irrottaa kaikki heiluvat ja ulkonevat korut, avainketjut ja esineet. Samoin paidan taskuista on syytä poistaa kynät yms. Nämä saattavat turhaan naarmuttaa herkkää taideteoksen pintaa. Kädet tulee pestä, jotta niissä ei ole likaa tai käsivoiteita. Teoksia käsiteltäessä tulee käyttää puhtaita puuvillakäsineitä (ei ns. näppylähanskoja). Puuvillakäsineet ovat pakollisia koska paljaan ihon pinnasta jää rasvaa teoksen (kehyksen) pintaan, joka ajan mittaan vaurioittaa pintaa, esim. kullatun kehyksen pinta hapettuu ja pintaan jää mustuneita sormenjälkiä. Puuvillakäsineitä voi ostaa n. 10 kpl erissä esim. paikallisista apteekkeista, rautakaupoista tai tavarataloista. Niitä käytettäessä on hyvä muistaa, että ote esineestä voi olla heikompi. Puuvillakäsineet liukuvat hieman ja otetta kannattaa harjoitella puuvillakäsineiden kanssa ennen varsinaista nostamista.

Teosta ei saa laskea paljaalle lattialle. Lattia on suojattava puhtaalla kuplamuovilla tai vastaavalla koko teoksen mitalta, kun teos nostetaan ripustuksestaan esimerkiksi pakkaamista varten.

RIPUSTUKSEN SUUNNITTELU

Kaikkien teokseen osuvien ripustusosien tulee olla tarkoin harkittuja, jotta ne vaurioittavat teosta mahdollisimman vähän. Ripustusmekanismin tulee pitää teos tukevasti halutussa paikassa, joko seinällä tai säilytystilassa. Ripustus on suunniteltava siten, että teokseen tehdään mahdollisimman vähän uusia reikiä (ruuvit, naulat). On hyvä muistaa, että jokainen ruuvinreikä poistaa mahdollisesti 500 vuotta vanhaa originaalimateriaalia. Kaikki esim. maalatun puuveistoksen ympäri menevät tukirakenteet kuten narut, langat ja nauhat, jotka osuvat teokseen, on suojattava ja tarvittaessa pehmustettava. Markkinoilla on

lukuisia erilaisia ripustusmekanismeja, joten ripustuksesta kannattaa neuvotella konservaattorin kanssa tai sisällyttää ripustussuunnitelma tarjouspyyntöön.

MATERIAALIT

Esineiden säilytyspaikat, hyllyt, kaapit ja säilytysvitriini suunnitellaan hyvin ja niitä varten käytetyt materiaalit valitaan tarkoin. Esimerkiksi vitriiniin suunnitellaan ilmanvaihto, jotta vitriinin uusien materiaalien haihtumisaineet eivät muodosta hauraita materiaaleja tuhoavaa mikroilmastoa. Oikeanlaisen säilytystilan suunnittelu on ennaltaehkäisevää konservointia ja työssä voidaan käyttää konservaattorin asiantuntemusta.

Säilytystiloissa käytettyihin materiaaleihin tulee kiinnittää huomiota, jotta niistä ei vapaudu esineille haitallisia aineita. Maalien tai liimojen haihtumisaineet saattavat olla haitallisia hauraille esineille. Hyvänä järjestelmänä pidetään esimerkiksi polttomaalattua metallista teollisuushyllyjärjestelmää.

Esineille on turvallista, jos säilytystila on hyvin valaistu, kun tilassa työskennellään, mutta pimeänä, kun siellä ei työskennellä

PAKKAAMINEN

Taideteos on pakattava aina ennen kuljetusta. Pakkaukseen on käytettävä puhtaita pakkausmateriaaleja. Pakkaustapahtuma on suunniteltava etukäteen ja pakkausmateriaalit on aseteltava niin, että taideteosta ei tarvitse liikutella turhaan.

Maalausta pakattaessa kuplamuovi asetetaan kuplapinta ulospäin suoraksi tasaiselle ja pehmustetulle pakkausalustalle (pöytä, puhdas lattia) ja tämän päälle asetetaan pehmeä paperimateriaali (silkkipaperi, täysin valkoinen kertakäyttöpöytäliina, tms.). Kosteutta imevä paperi suojaa teosta ns. kondenssi-ilmiöltä. Maalaus lasketaan pakkausmateriaalien päälle kuvapinta alaspäin. Pakkausmateriaali kääritään tiiviisti, mutta ei liian tiukasti teoksen ympärille. Pystyyn nostettuna ylhäältä laskeutuva taite jää päällimmäiseksi. Näin estetään mahdollisen kosteuden tai roiskeiden valuminen pakkauksen sisään. Pakkausmateriaalin menekki mitataan ennen pakkauksen aloittamista kunkin teoksen kohdalla erikseen, jotta ylimenevää osaa ei tarvitse taitella liikaa pakkauksen ympärille. Tällöin pakkauksesta tulee ”kömpelö” ja sitä on vaikea käsitellä. Maalausten koristeellisten ja kullattujen kehysten kulmia tulee varoa ja tarvittaessa suojata kulmat lisämateriaalilla. Kullattujen kehysten kipsikoristelu on hyvin herkkää ja kipsattu kulma lohkeaa helposti. Kuplamuovi kiinnitetään teipillä. Mitä vähemmän teippiä käytetään, sitä vähemmän irrotusvaiheessa syntyy vetorasitetta ja herkkiä pintoja vaurioittavaa ja poisheitettävää liimaista teippiroskaa. Teipin päät taitellaan n. 0,5 cm matkalta, jotta paketin avaaminen on helpompaa.

Erivärinen teippi helpottaa irrottamista. Pakattu teos lasketaan kuljetuslaatik-
koon kuvapuoli alaspäin. Pakkauslaatikon tarve ja laatu riippuu kuljetettavasta
matkasta. Konservattorilta saa neuvoja sopivasta pakkaustavasta.

On syytä pyytää asiantuntija-apua pakattaessa suuria tai moniosaisia maa-
lattuja puuveistoksia, koska näille voidaan joutua rakentamaan oma kuljetus-
kehikko tai laatikko. Pienet veistokset pakataan kuplamuoviin ja pehmeään pa-
periin kuin edellä. Suuret ja moniosaiset veistokset vaativat kuljetuskehikon.
Tukeva pahvilaatikko (esimerkiksi elektroniikan kuljetuslaatikko) sopii myös
kuljetuslaatikoksi. Veistos tuetaan laatikossa kuljetuksen ajaksi esim. vaahto-
muovilla, jotta se ei pääse liikkumaan. Se ei saa kuitenkaan olla liian tiukasti
kiinni laatikossaan, jotta teoksen pinta ei vetorasituksen vuoksi vaurioidu.

Metritavarana myytävä kuplamuovi ja kertakäyttöpöytäliina ovat käyttökel-
poisia materiaaleja, joita voi ostaa pienissä, esim. 5-10 m. rullissa.

Kuljetukseen on hyvä käyttää taidekuljetuksiin erikoistunutta yritystä tai
hankkia kuljetusjärjestely suoraan konservattorilta.

1.6. TILAN PUHTAUS

Puhtauden ylläpito on olennaisin ennaltaehkäisevän konservoinnin työväline.

Olosuhdeseurannan ohella puhtaus on tärkeä esineitä säilyttävä ominaisuus.
Esineiden esittelytila ja säilytystila tulee pitää puhtaana ja esineiden puhtautta
tulee seurata. Eläimet ja ilman epäpuhtaudet ovat suuria esineistöä likaavia te-
kijöitä. Lisäksi, erityisesti kirkkosaleissa kynttilöiden tuottamat jäänteet, kuten
noki ja steariini, ovat ongelmallisia. Ilman epäpuhtaudet puolestaan muodos-
tavat nopeasti eineen pinnalle harmaan hienojakoisesta nokipölystä koostuvan
kerroksen.

Lian pääsy esineen pinnalle kannattaa minimoida. Hyönteisten, lintujen tai
jyrsijöiden pääsy tilaan pitää estää ja tutkia ja pysäyttää tuhoeläinten kulkurei-
tit. Esineet suojataan ilmassa leijailevalta pölyltä silloin kun ne ovat säilytysti-
loissa. Suojamateriaaleja on useita erilaisia. Muoviset (polyeteeni, polypropeeni
ja polyesteri) ovat läpinäkyviä ja vähentävät näin käsittelytarvetta, paperi puo-
lestaan on antistaattinen ja huokoinen. Suojamateriaali valitaan tapauskohtai-
sesti. Suojaa ei saa kääriä liian tiukaksi paketiksi esineen ympärille, jotta esi-
neen herkkä pinta ei vaurioidu tai kääre muodosta haitallista mikroilmastoa
esineen ja suojan väliin.

Lika on hygroskoopista ja imee itseensä kosteutta ja lisäksi usein pH ar-
voltaan hapanta, mikä lisää esineen pinnan vaurioitumista. Hygroskooppisuus

tensa ja kapillaari-ilmion takia lika tunkeutuu kosteusvaihteluiden vuoksi esi-
neen pintakerroksen alle, etenkin jo vaurioituneissa kohdissa.

Lika houkuttelee lisää likaa. Usein pöly, lika ja kuolleet hyönteiset ovat tu-
hohyönteisten ravintoa. Puhdas tila ei houkuttele ravinnonetsijöitä ja esineitä
vaurioittavaa tuholaiсторjuntaan ei silloin ole tarvetta. Jo muodostunutta likaa,
steariinia, hyönteisten, tuhoeläinten tai lintujen jätöksiä ei kuitenkaan saa puh-
distaa pinnoilta. Se on konservaattorin tehtävä.

Kirkkotilaa siivottaessa on kiinnitettävä huomiota kosteisiin siivousvälinei-
siin ja pölynimurin kulkureitteihin. Useimmiten kirkossa olevat maalaukset ja
maalatut puuveistokset on sijoitettu lattiatason yläpuolelle, joten imuri tai sen
johto muodostavat harvemmin ongelmatilanteita näille taide-esineille. Imurin
kulkureitille jäävät kullatut pinnat, kuten mahdollisesti kaiteet, tuolien jalat,
lehterin- tai saarnastuolin osat tms. Imurin kulmat voidaan esim. suojata peh-
meällä materiaalilla, jotta se ei vedettäessä kolhi ympäristöään.

Pölyä keräävien rakenteiden huolelliseen siivoukseen on hyvä kiinnittää
huomiota. Vaakapinnat keräävät nopeasti pölyä, joka vuodenajan muuttuessa
ja sisäilman kuivuessa lähtee helposti liikkeelle. Lisäksi säännöllistä pölypuh-
distusta vaativat kaikki lämmönlähteet, ilmastointikanavien aukot ja ikkunoi-
den puitteet.

Lehtikullatut pinnat eivät kestä lainkaan kosteutta. Lehtikullatun, öljykul-
latun tai kultamaalatun pinnan erottaminen voi olla hankalaa, joten yleissään-

Altarimaalauksen kehyksen kulunutta kultausta.

tönä on, että *kaikki kullatut tai kultamaalatut pinnat pyyhitään ainoastaan kiu-
valla, hyvin pehmeällä ja puhtaalla pölyhuiskalla*. Tässäkin tapauksessa täytyy
noudattaa varovaisuutta, jotta mahdollisesti vaurioitunut pinta (ts. irti oleva
kultaus) ei vaurioituisi lisää. Kullatut pinnat eivät myöskään kestä kosketusta.
Ihmisen sormista jää kullatulle pinnalle rasvaa, joka ajan kuluessa kerää pölyä
ja likaa sekä tummuu vaurioittaen pintaa. Ongelmatapauksissa kannattaa kon-
sultoida konservaattoria. Maalausten tai maalattujen puuveistosten pintoja ei
saa puhdistaa tai pyyhkiä ollenkaan. Työ on jätettävä taidekonservaattorille!

2. KOKOELMATURVALLISUUS

Osa kokoelmanhallintaa on myös hallita kokoelman turvallisuuteen vaikutta-
vat tekijät. Turvallisuutta lisäävät toimet ovat kaikki ennaltaehkäiseviä, jolloin
riskien tunnistaminen ja tiedostaminen ovat avainasemassa. Täytyy tunnistaa
omaa kokoelmaa uhkaavat riskit ja ryhtyä toimeen niiden minimoimiseksi. Jäl-
leen kokoelmanhallinta ja tuntemus ovat tässä tehtävässä tärkeitä. Kaikki ko-
koelmanhallinnan osa-alueet edistävät turvallisuutta ja onnettomuuden sattu-
essa minimoivat vaurioita. Kokoelmaturvallisuus käsittää siten laajan alueen
arkisista ”ei saa koskea”-lapuista suuriin yksittäisiin kokoelmaa uhkaaviin ka-
tastrofeihin kuten tulipalo.

Arjen turvallisuusriskeihin on olemassa yksinkertaisia ja helposti toteutet-
tavia ratkaisuja. Kirkkosalissa on hyvä olla opaslehtinen kirkossa vieraileville
henkilöille, jossa annetaan taidehistoriallista tietoa kirkkosalissa olevista taide-
esineistä, mutta jossa myös kielletään yleisöä koskemasta taide-esineisiin. Sa-
moin esineiden kunnan ja tilojen käyttöturvallisuuden seurannat ovat arjen
turvallisuuden toimia.

Suurempia turvallisuusuhkia varten tarvitaan pelastussuunnitelma.

2.1. PELASTUSSUUNNITELMA

Jokaisella seurakunnalla tulee olla yksityiskohtainen, kirkollisen esineistön pe-
lastussuunnitelma. Asetus pelastustoimesta (787/2003) velvoittaa omatoimi-
seen varautumiseen, joka yksinkertaisesti tarkoittaa omien riskien suunnitel-
mallista tunnistamista ja ennaltaehkäisemistä. Sisäasianministeriö ja Suomen
pelastusalan keskusjärjestö (Spek) ovat antaneet ohjeita pelastussuunnitelman
tekoon liittyen:

“Pelastussuunnitelmassa on selvitettävä ennakoitavat vaaratilanteet, rakennuksen yleinen paloturvallisuus ja turvallinen käyttö, toimenpiteet vaaratilanteiden ehkäisemiseksi, poistumis- ja suojautumismahdollisuudet sekä sammutus- ja pelastustehtävien järjestelyt. Kiinteistön turvallisuushenkilöstön kouluttaminen ja muun henkilöstön perehdyttäminen tulee myös suunnitella.”

Suurin yksittäinen kokoelmaa uhkaava tekijä on tulipalo. Esineitä koskevan pelastussuunnitelman on oltava onnettomuustilanteessa pelastushenkilökunnan käytössä heti. Ajantasainen inventaarioluettelo on perusta pelastussuunnittelulle.

Palohenkilökunnalle ensisijainen tehtävä on alkaneen tulipalon sammuttaminen, mutta pelastussuunnitelma auttaa palohenkilökuntaa kulttuurihistoriallisen esineistön pelastusjärjestyksestä. On myös suunniteltava etukäteen, mihin mahdollisen onnettomuuden tapahtuessa arvoesineistö evakuoidaan ja mitkä ovat evakuointireitit.

Nopeita pelastustoimenpiteitä varten on hyvä varustaa kirkkosalissa olevat painavat taide-esineet kahvoilla tai jollakin muulla kantomekanismilla, jolloin esim. palo- tai muu pelastushenkilökunta ei aiheuta lisävaurioita esineelle sitä hätätilanteessa siirrettäessä. Erillisistä ripustusmekanismeista kuin myös esineiden painavuudesta on hyvä olla maininta pelastussuunnitelmassa. Kahvojen ulkonäöstä, kiinnitysmekanismeista ja sijoituksesta neuvotellaan asiantuntijan kanssa.

2.2. ENNALTAEHKÄISY

Ennaltaehkäisy on onnettomuuden tärkein taltuttaja. Uutta teknologiaa saatetaan olla mahdoton istuttaa suojeltuun rakennukseen, jolloin ennaltaehkäisy esimerkiksi tulipalon varalta on äärimmäisen tärkeää. Ennaltaehkäisyn työvälineet ovat suunnitelmallisuus ja paloturvallisuusstrategia.

Tähän liittyy:

- riskianalyysin teko (ottaa huomioon rakennuksen erityispiirteet),
- paloa ehkäisevien toimenpiteiden määrittely (mitä vanhassa rakennuksessa voidaan toteuttaa),
- ennakoiva dokumentointi (ajantasainen inventaarioluettelo),
- jäljelle jäävien riskien arviointi,
- paloa rajoittavien toimenpiteiden määrittely (kuinka palon etenemistä voidaan rajoittaa vanhassa rakennuksessa),
- jäljelle jäävien riskien hyväksyminen.

Tilanteen tiedostamisen ohella säännölliset tarkastuskierrokset ovat hyvä ennaltaehkäisyväline.

Tällöin tarkistetaan mm:

- kaikkien sähkölaitteiden ja johtojen turvallisuus, kiinnitys, sijainti ja oikea käyttö (esim. erilliset lämmittimet, kahvinkeitin, sähkökynttilät),
- sähköasennusten ajantasaisuus (esim. kynttiläkruunujen sähkötyöt),
- lämmönlähteiden turvallisuus ja termostaattien kunto (esim. kondenssikosteuden määrä vuodenaikojen vaihtuessa),
- tekstiilien paloturvallisuus ja sijoittuminen (esim. ikkunaverhojen sijoittuminen suhteessa lämmönlähteisiin),
- kulkureittien siisteys (käytävät siistitään ylimääräisestä tavarasta),
- rakennusta ympäröivän kasvillisuuden hoito (puiden ja pensaiden vuosikasvu, maahan pudonneet oksat, syksyn kuivat lehdet),
- tilan lukitus ja kulunseuranta (tiedetään kuka tiloissa liikkuu ja milloin).

Elävä tuli, liekki, on symbolina merkityksellinen ja vaikka kynttilöiden käytöstä aiheutuu noki- ja steariinihaittoja, ei niiden käyttöä voida kieltää. Vahinkojen välttämiseksi palavien kynttilöiden käyttöä on valvottava tarkasti.

2.3. VARKAUDET JA ILKIVALTA

Seurakuntien hallussa olevat kirkolliset esineet ovat suomalaiselle kulttuurille mittaamattoman arvokkaita. Valitettavasti myös rikolliset ovat huomanneet tämän arvon. Varsinkin niissä seurakunnissa, joissa on taidehistoriallisesti hyvin keskeistä ja arvokasta esineistöä on kiinnitettävä erityistä huomiota, kuinka suojata esineistö varkauksien varalta. Pienikokoisten tai kevyiden taideteosten ripustumekanismi on valittava siten, että se ei vaurioita taideteosta.

Ilkivalta on esineturvallisuuden arjen uhka. Muutaman sekunnin mielijohde voi aiheuttaa mittaamattoman vahingon ja kalliin vaurion. Niissä kirkkosaleissa, joissa on kulttuurihistoriallisesti erityisen merkittäviä esineitä, on järjestettävä valvonta kirkon aukioloaikoina ja kirkon ollessa suljettuna sitä vartioida hälytysjärjestelmä.

Inventoinnilla ja kokoelmanhallinnalla on keskeinen asema esinesuojelutyössä. Ajantasaisen inventoinnin avulla saadaan tietoa niistä esineistä, joiden turvallisuus on otettava erityisesti huomioon. Näihin esineisiin voidaan kiinnittää yksittäinen hälytin.

2.4. SÄILYTYSTILAN TURVALLISUUS

Myös säilytystilan turvallisuuteen kannattaa kiinnittää huomiota. Säilytystilat tarkastetaan säännöllisesti. Säilytystiloissa ei yleensä työskennellä ja näin epäkohdat saattavat jäädä huomaamatta. Säilytystilan hyvä järjestys lisää turvallisuutta ja helpottaa jatkuvaa ylläpitoa.

2.5. KOKOELMAN VAKUUTUS

Seurakunta päättää hoidossaan olevan esineistön vakuuttamisesta. Usein vakuutukset on sidottu suurempiin vakuutuskokonaisuuksiin. Arvoesineistön inventointiluettelo on irtaimistovakuutuksen liite. Luetteloon merkitään esineiden vakuutusarvot, jotka päivitetään säännöllisesti ja ilmoitetaan vakuutusyhtiölle. Vakuutusarvon tulee olla niin suuri, että se vähintään kattaa vaurioituneen esineen konservointikustannukset.

3. OHJEITA SEURAKUNNILLE KUN ESINETÄ LAINATAAN

Kokoelmien liikkuvuus on yksi taidemuseomaailmaa puhuttava hanke. Näyttelytoiminta ja kokoelmien näkyvyyttä edistävät toimet laajenevat vuosi vuodelta. Eittämättä kirkon taidearteisiin tullaan kohdistamaan samankaltaista mielenkiintoa.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon arvoesineistö on kirkoissa ja seurakuntien muissa toimitiloissa. Kiinnostus koota kirkon taidearteista laajempia katselmuksia, jopa kiertonäyttelyitä lisääntyy tulevaisuudessa. Näyttelytoiminta lisää yleistä tietoa ja ymmärrystä esineiden kulttuurihistoriallisesta merkityksestä. Kokoelmanhallinnan merkitys korostuu ja siihen saadaan mahdollisesti myös lisää resursseja.

3.1. LAINAN ENNAKKOEHDOT

Esineen hyvä kunto on esinelainan ennakkoehto. Esineen on oltava niin hyvässä kunnossa, että se kestää lainan aiheuttaman rasituksen: siirtämisen, pakkaamisen, kuljetuksen ja olosuhdemuutoksen. Ajantasainen inventointi ja esineestä tehty kuntoraportti ovat avainasemassa laina-asiaa käsiteltäessä. Tulevan näyttelytilan tarkoituksenmukaisuus tulee ilmetä lainahakemuksesta. Jokainen lainahakemus käsitellään yksilöllisesti. Hakemusten käsittelyaika on noin kolme kuukautta.

3.2. LAINASOPIMUS

Esinelainasta tehdä aina lainasopimus, josta ilmenee lainaaja, lainanantaja, lainapaikka, laina-aika, lainattavan esineistön tiedot ja vakuutusarvot. Lainasopimukseen merkitään kaikki erityispiirteet ja ennakkoehdot. Lainasopimus laaditaan kahtena kappaleena, lainaajalle ja lainanantajalle. Molemmat osapuolet allekirjoittavat sopimuksen ja siitä jää kummallekin samansisältöinen kappale.

Lainaja vastaa yleensä kaikista lainaan liittyvistä kustannuksista (pakkaus, kuljetus, huolinta, laina-ajan vakuutus, väliaikainen säilytys, pakkausmateriaalien säilytys, kuriirin kustannukset, kuljetuslaatikko, jalusta tai kehys jne.). Näistä on hyvä olla erikseen maininta lainasopimuksessa. Lainasopimukseen liitetään esineistä tunnustekuvat.

3.3. LAINAPAIKAN SOVELTUVUUS

Ennen lainapäätöstä, tutustutaan lainapaikkaan, sen turvallisuuteen, paloturvallisuuteen ja vartiointiin. Samojen periaatteiden ja olosuhteiden raja-arvojen tulisi täytyä myös lainapaikassa kuin esineen alkuperäisessä sijaintipaikassakin.

Näyttelytila pitää järjestää siten, ettei yleisö pääse koskemaan esineitä, sillä käden sormenjäljistä aiheutuu myöhemmin tahroja. Asia varmistetaan ”Esineisiin ei saa koskea” -kyltein. Suurikokoisten esineiden ja alttarimaalausten kohdalla on hyvä huomioida myös näyttelytilan seinien ja lattian kantavuus.

Aikatauluja suunniteltaessa on otettava huomioon mahdollinen välisäilytys ja huomioitava ns. 24 tunnin varoaika. Lainattujen esineiden on sopeuduttava uusiin olosuhteisiin n. 24 tunnin ajan ennen pakkausten avaamista. Myös pakkausmateriaalit on säilytettävä sopivissa olosuhteissa koko laina-ajan.

3.4. KULJETUS JA LAINA-AJAN VAKUUTUS

Lainaja vastaa laina-ajan vakuutuksesta. Lainanantaja voi pyytää vakuutusso-
pimuksesta kopion itselleen. Laina-ajan vakuutuksessa on mainittava lanattavi-
en esineiden vakuutusarvot. Laina-ajan vakuutus on otettava ns. naulasta nau-
laan vakuutuksena. Tämä tarkoittaa vakuutusaikaa, joka alkaa esineen pakkaa-
misesta sen palauttamiseen ja takaisin omalle paikalleen sijoittamiseen.

Kuljetuksissa on käytettävä taidekuljetuksiin erikoistunutta kuljetusliikettä,
jolla on taidekuljetukseen soveltuva kuljetuskalusto ja vakuutus pohja.

Kuljetuksesta on tehtävä esinekohtainen lainatodistus, jossa allekirjoituk-
silla varmennetaan esineen lähtö ja paluu. Lainatodistuksen pohjana voidaan
käyttää lainasopimusta, mutta lainatodistuksesta on jätettävä vakuutusarvo ja
muut arkaluonteiset tiedot pois.

*Piispankaapuja Turun tuomiokirkon sakaristossa.
Kuva Heidi Wirilander.*

II

KIRKKOTEKSTIILIT

1. KIRKKOTEKSTIILIT

Jumalanpalvelukseen liittyviä tekstiilejä kutsutaan kirkkotekstiileiksi eli paramenteiksi. Kirkkotekstiilit jaetaan käyttötarkoituksensa mukaan liturgisiksi tekstiileiksi ja liturgisiksi vaatteiksi. Liturgisia tekstiilejä ovat: alttarin esivaate (antependium), alttarin reunusvaate (superfrontale), alttariina, kalkkiliina (velum), ehtoollisliina (corporale), ehtoollisliinan säilytysrasia (bursa), puhdistusliinat (purificatores) sekä saaratuolin ja lukupulpetin kirjaliinat (pulvinarium). Liturgisia vaatteita ovat alba (messupaita) ja sen vyö (cingulum), stola (orarium), messukasukka (casula), kaulusvaate (amictus) ja kuorikaapu (pluviale).

Kuorikaavun ja kaulusvaatteen käyttö on Suomessa harvinaista. Piispat käyttävät kuorikaapuihin luettavaa piispankaapua sekä piispallista päähinettä hiippaa eli mitraa. Utta suuntausta kirkollisessa liturgiassa edustaa diakonin jumalanpalvelusasu dalmatika.

Edellä mainittujen tekstiilien lisäksi seurakunnassa voi olla säilytettävänä vanhoja paarivaatteita, kirkkolippuja ja harvinaisia morsiuskatoksia sekä käyttötekstiileinä uudehkoja tekstiilitaideteoksia, kaste- ja vihkirijyjä ja kastepukuja. Lisäksi voi olla rippikoululaisten alboja ja kuorolaisten kuoroasuja.

2. KIRKKOTEKSTILIEN VAURIOITUMISEN SYYT

Joissakin seurakunnissa tekstiilejä on varastoitu epäsopiviin paikkoihin, esimerkiksi kirkon tapuliin tai vintille, jossa ne altistuvat kosteudelle, lialle ja tuohyönteisille. Arvokkaita tekstiilejä on löytynyt kaappien hyllyiltä kynttilälaatikoiden alta tai sullottuina muovipusseihin. Tällöin tekstiilien vaurioituminen nopeutuu.

Tekstiilien säilymiseen ja vaurioitumiseen vaikuttavat keskeisesti seuraavat tekijät: ilman suhteellinen kosteus ja lämpötila, valaistus ja sen määrä sekä valon lämmönlähteen sijainti, pöly, ilman epäpuhtaudet ja esineen fyysinen turvallisuus. Arvokkaiden vanhojen ja myös käytössä olevien tekstiilien säilytysolosuhteisiin on kiinnitettävä enemmän huomiota.

2.1. ILMAN SUHTEELLINEN KOSTEUS JA LÄMPÖTILA

Perussääntönä tekstiilien, nahan ja muun orgaanisen materiaalin säilyttämisessä on, että niitä tulee säilyttää noin 18-20C lämpötilassa 40–50 % RH:n ilman suhteellisessa kosteudessa. Tekstiilien metalliosille suotuisin säilytysolosuhde on mahdollisimman kuiva.

2.2. VALAISTUS

Valon vaikutukset ovat tuhoisat monen esineryhmän kohdalla. Suora auringonvalo haurastuttaa ja tuhoaa kaikkia orgaanisia materiaaleja. Auringonvalo sisältää UV-säteilyn ja näkyvän valon lisäksi myös runsaasti lämpösäteilyä. UV-säteilyä voi torjua ikkunoihin kiinnitettävillä suojakalvoilla. Liiallisen valon pääsemistä voi estää valoverholla.

2.3. PÖLY

Huoneilman pöly koostuu ihmisten ja eläinten hilseestä, tekstiilikuiduista ja ulkoa kulkeutuvasta hiekasta. Pöly houkuttelee tuohyönteisiä. Se myös sitoo kosteutta aiheuttaen joissakin tapauksissa tekstiilien metalliosissa korroosiota.

2.4. ILMAN EPÄPUHTAUDET

Ilman epäpuhtaudet vaurioittavat kaikkia esineitä ja tekstiilejä. Ulkoilman epäpuhtaudet syntyvät teollisuuden, liikenteen ja asutuksen käyttämistä polttoaineista. Ilmansaasteilta on mahdollista suojautua suodattamalla rakennuksen sisäilmaa.

2.5 TEKSTIILIEN FYYSSINEN TURVALLISUUS

Tekstiilien fyysinen turvallisuus kattaa suojan varkauksilta ja ilkivallalta sekä myös turvalliset säilytystilat ja -materiaalit. Kaappien, hyllyjen ja ripustusmenetelmien tulee olla tukevia. Sisustustekstiilien ripustuksessa tulee kiinnittää huomiota siihen, ettei esimerkiksi raskas ryijy riipu koko painollaan mahdollisesti jo haurastuneesta yläreunastaan naulojen tai renkaiden varassa.

Kirkkotekstiilien vaurioita aiheutuu seuraavista tekijöistä:

- Säilytystilat ovat epäasiallisia.
- Tekstiilien huoltaminen ei ole säännöllistä.
- Seurakunnan henkilökunnan ammattitaito on puutteellista.

3. ENNALTAEHKÄISEVÄ KONSERVOINTI

Ennaltaehkäisevällä konservoinnilla tarkoitetaan toimenpiteitä, joilla pyritään saamaan tekstiilit ja muut kulttuurihistoriallisesti arvokkaat esineet säilymään mahdollisimman pitkään nykyisessä kunnossaan. Käytännössä tällä tarkoitetaan vaikuttamista tekstiilien säilytys-, käsittely-, käyttö-, näyttely- ja kuljetusolosuhteisiin. Kirkkotekstiilien säilymisen kannalta on oleellista seurakunnissa tapahtuva ennaltaehkäisevä konservointi.

3.1. SÄILYTYSOLOSUHTEET

Esineistön säilymistä voidaan edistää seuraavilla tavoilla:

- Ilman suhteellinen kosteus ja lämpötila pidetään mahdollisimman tasaisena.
- Valon määrää säilytystiloissa rajoitetaan ja tarvittaessa suojataan kirkkosalin ikkunat UV-valoa suodattavalla kalvolla.
- Kaupunkiseurakuntien kirkkojen ilmanvaihtojärjestelmiin hankitaan liikenteen nopea ja ilmansaasteita suodattavat suodattimet.
- Huolehditaan siitä, että tekstiilien säilytystilat ovat riittävän tiilavat ja turvalliset. Pitkäaikaisessa säilytyksessä vanhoille mesukasukoille valmistetaan mittojen mukaan tehdyt pehmustetut vaateripustimet ja puuvillakankaiset pukupussit.
- Tahriintuneet tai likaiset tekstiilit puhdistetaan mahdollisimman pian.

3.2. NÄYTTELYOLOSUHTEET

Mikäli arvoesineistöä asetetaan näytteille, on huomioitava seuraavaa:

- Näyttelyalustat tai materiaalit eivät saa haihduttaa esineistöön happamia tai emäksisiä yhdisteitä.
- Tammipuun ja lastulevyn käyttöä näyttelyrakenteissa tulee välttää, koska ne haihduttavat formaldehydiä.
- Kirkkotekstiilejä, joissa on hopeisia osia, ei saa asettaa näytteille tai säilyttää villakankaalla päällystetylle pohjalla, koska hopeaosat tummuvat hyvin nopeasti villakankaista erittyvien rikkiyhdisteiden vuoksi.
- Tekstiilejä ei saa altistaa liialliselle valolle. Suositeltava valomäärä on 50 luksia. Valomäärä on mitattava.
- Vitriinien kohdevalot eivät saa olla vitriinien sisällä, koska ne kohottavat lämpötilaa vitriinien sisällä. Kuituvalaisimet, joiden valoa tuottava koneisto on sijoitettu vitriinin ulkopuolelle muodostavat asiassa poikkeuksen.

4. TOIMENPITEITÄ, JOITA SAA TEHDÄ KIRKKOTEKSTIILEILLE SEURAKUNNASSA

Kulttuuri- ja taidehistoriallisesti arvokkaiden, niin vanhojen kuin uusien, tekstiilien konservointi on aina jätettävä tekstiilikonservaattorin tehtäväksi. Pohjoismaisen konservaattoriiliiton Suomen osasto ry:n (<http://www.konservaattoriiliitto.fi/>) jäsenkonservaattorit noudattavat työssään kansallisia ja kansainvälisiä kulttuuriomaisuuden suojelulle asetettuja säädöksiä ja asetuksia.

Käytännön huoltotoimenpiteitä voidaan ja pitää tehdä myös seurakunnassa. Kirkkotekstiilin hauras kunto on ainoa seikka, joka saattaa asettaa rajoituksia tekstiilin omatoimiselle pintapuhdistamiselle seurakunnissa. Tekstiilit pintapuhdistetaan imuroimalla tai tuulettamalla. Paikalliset tahrat pyritään poistamaan heti kun ne ovat syntyneet. Tahranpoistossa käytettäviä aineita ja menetelmiä tulee aina kuitenkin kokeilla ensin johonkin huomaamattomaan kohtaan tekstiilissä. Teollisesti valmistettujen albojen peseminen pesukoneessa riippuu niiden pesuohjemerkinnoista. Tavallisimmin albojen kuivapesettäminen pesulassa on luontevin vaihtoehto.

4.1. TEKSTIILIEN PINTAPUHDISTAMINEN

Kirkkotekstiileihin tarttuu likaa ja pölyä sekä säilyttämisen että käytön yhteydessä. Pölyssä on kiteisiä aineita, jotka katkovat kankaiden tekstiilikuituja. Pölyn ja lian ohessa tekstiileihin tarttuu myös erilaisia tahraavia ja kemiallisia vaurioita aiheuttavia aineita. Tasomaisia tekstiilejä imuroitaessa tulee käyttää apuvälineenä imurointikehystä, johon on pingotettu tiheähkö tekokuituharsokangas. Tekstiilit pystytään imuroimaan kankaan pintaa vahingoittamatta. Imuroinnissa tulee käyttää tekstiilin kuntoon ja ikään suhteutettua imutehoa.

4.2. RYIJYJEN IMUROIINTI

Ryjyjen ja kolmiulotteisten tekstiilien kuten esimerkiksi albojen ja kuorikaapujen imuroinnissa tulee käyttää pientä letkumaista suulaketta. Suulake voidaan joko ostaa tai valmistaa itse kumiletkusta ja muovitulpasta. Tietokoneiden imurointiin tarkoitettua pientä letkumaista imurointisuulaketta voi käyttää ryjyjen imuroinnissa.

Seurakuntien vihki- ja kasteryijyt on syytä imuroida ainakin kerran vuodessa esimerkiksi keväisin. Ryijyt voidaan imuroida joko suurikokoisella puhtaalla pöydällä tai puhtaalla lattialla siten, että tekstiilin mahtuu hyvin levittämään tasoon. Ryijyn imurointiin on varattava riittävästi aikaa. Perusteelliseen imurointiin saattaa hyvinkin kulua 2-3 tuntia.

Tekstiilien imurointiin käytetään imuria, jossa on imutehon säätömahdollisuus. Tekstiilien imuroinnissa käytetään mahdollisimman pientä imutehoa avaamalla imurin letkussa oleva ohitusvirtaventtiili. Heikon imutehon lisäksi tekstiiliä suojataan tekokuituharsokankaan avulla tai letkusuulakkeella. Harsokankaan tulee olla sellainen, joka laskee pölyn lävitseen, mutta estää nukkalankojen vaurioitumisen ja irtoamisen tekstiilistä.

Ryijyn molemmat puolet imuroidaan tarkasti ja varovasti. Imurointi aloitetaan jostakin tekstiilin reunasta ja siinä edetään järjestelmällisesti alue kerrallaan. Ryijyn nukkapinta tulee aina imuroida myötänukkaan yhdensuuntaisin vedoin. Ryijyn imuroinnissa voidaan käyttää sekä imurointikehystä että pitkää letkumaista imurointisuulaketta. Letkusuulaketta käytetään erityisesti ryijyn imurointiin nukkarivien välistä. Ryijyjen nukkarivien imurointia voidaan helpottaa asettamalla tekstiilin imuroitavan kohdan alle pahvi tai muovirulla. Rullan pyöreä muoto avaa helposti nukkarivejä imurointia varten.

4.3. TEKSTIILIEN TUULETTAMINEN

Ennen kuin tekstiilit tuuletetaan ulkoilmassa, ne tulisi pintapuhdistaa imuroimalla. Ilmassa oleva kosteus saattaa kiinnittää osan pölystä entistä vahvemmin tekstiiliin ja tuuletettu puhdistamaton ryijy tuoksuu pölyisen tunkkaiselta tuuletuksen jälkeen. Tekstiilejä tuuletetaan vain kuivalla säällä. Tekstiilien tuuletuspaikan on oltava varjossa, koska auringon valo vaurioittaa tekstiilikuituja sekä haalistaa ja aiheuttaa värimuutoksia tekstiilien väreissä.

Ryijyjä tai muita arvokkaita tekstiilejä ei milloinkaan saa ravistella koska ne saattavat venyä kulumistaan ja niiden loimilangat voivat katkeilla. Kaikki tekstiilikuidut haurastuvat ikääntyessään. Painavat tekstiilit kestävät ikääntyessään entistä huonommin omaa painoaan. Ryijyjä ei saa myöskään viedä talvella lumihankeen tampattavaksi. Tamppaaminen on sopiva puhdistusmenetelmä ainoastaan hyväkuntoisille uudehkoille matoille. Myös hyväkuntoiset matot on imuroitava ennen kuin ne viedään pakkaslumeen tampattavaksi.

Jos ryijy pakataan säilytykseen tuuletuksen jälkeen, sen on annettava olla sättiloissa vielä ennen pakkaamista. Näin voidaan välttää tekstiilin homehtumisen vaaraa.

4.4. TASOMAISTEN TEKSTILIEN RULLAAMINEN

Ryijyt ja sileät tasomaiset tekstiilit kuten alttariliinat säilyvät parhaiten sileinä, kun niitä säilytetään rullattuina. Jos hyllytilaa on riittävästi, ryijyä voidaan säilyttää rullattuna hyllyllä vaakatasossa. Rullan sisään voidaan laittaa tueksi tekstiilin oma ripustusrima tai ryijy voidaan kääriä riittävän pitkän pahviputken ympärille. Pahviputki tulee suojata Melinex -polyesterikalvolla ja valkoisella happovapaalla silkkipaperilla. Melinex- kalvoa saa tilata Museoiden hankintakeskuksesta.

Ryijy rullataan aina nukkapuoli ulospäin nukan suuntaisesti silkkipaperien välissä pahviputken ympärille. Kun ryijyn nukat ovat koko ajan tekstiilin ulommalla pinnalla, ne pysyvät sileinä ja siisteinä. Jos ryijy rullataan nukkapuoli sisäänpäin, nukat painuvat ja menevät ryppyyn.

Rypistyneet ryijyn nukat saadaan tarvittaessa oikeenomaan kostuttamalla ne varovasti paikallisesti sumutinpullolla ja suoristamalla nukat käsin. Tekstiilin tulee kuitenkin olla pintapuhdistettu imuroimalla, ennen kuin sitä voidaan kostuttaa. Mikäli tekstiili on likainen siihen saattaa muodostua selvästi näkyviä kosteusvaurioita ja tahroja ryijynukkiin kostutuksen ja kuivatuksen yhteydessä.

Alttariliinojen ja muiden tasomaisten tekstilien rullaamisessa pätevät samat periaatteet kuin ryijyjen säilytyksessä. Tasomaisten tekstilien rullaamisessa tulee varmistaa siitä, että tekstiili rullautuu pahviputken ympärille silkkipaperien välissä suorana ja sileänä. Tekstiilissä olevat rypyt muodostavat tekstiiliin syviä taitoksia, joita on vaikea poistaa.

4.5. TAHROJEN POISTO

Tekstiilejä ei pidä säilyttää likaisina, koska lika ja tahrat imeytyvät helposti tekstiilien kuiturakenteisiin. Tahrat ovat helpoin poistaa tuoreena, kun vielä tiedetään, mikä aine tahran on aiheuttanut. Kirkkotekstiileissä oleville tahroille soveltuvat usein samat aineet ja menetelmät kuin muillekin tekstiileille. Tahranpoistoaineita käytettäessä on muistettava työturvallisuus ja varovaisuus. Puhdistusaineen soveltuvuus tekstiilimateriaalille tulee kokeilla ennen sen käyttöä. On hyvä muistaa, että tahrat ja lika ovat mieluisaa ravintoa myös tekstiilituholaisille.

VANHAT TAHRAT

Vanhoiden tekstiilien tahrojen poistoon liittyy suurempia riskejä kuin uusien tekstiilien puhdistamiseen. Vuosien saatossa haurastuneet kankaat eivät kestä voimakkaita kemikaaleja ja käsittelyjä. Tämän lisäksi vanhassa tekstiilissä pitkään ollut tahra on saattanut syöpyä kankaan kuituihin ja sen poistaminen voi olla lähes mahdotonta.

PUNAVIINITAHRAT

Tuoreita punaviinitahroja voidaan yrittää imeyttää kaatamalla tahrakohtaan suolaa. Suola imee itseensä tahrakohdasta kosteutta. Tuoretta tahrakohtaa voidaan myös yrittää varovasti ”huuhdella” kivennäisveden avulla.

Hieman kuivuneiden punaviinitahrojen poistossa voidaan käyttää kivennäisvettä, jolloin tahrakohtaa kostutetaan veteen kostutetulla pumpulipuikolla. Kosteaa tahraa yritetään imeyttää tämän jälkeen kuivaan imupaperiin tai talouspaperiin. Paikallisesti puhdistetun tahrakohdan kuivumista tulee nopeuttaa hiustenkuivaajan avulla kylmää ilmavirtaa käyttäen, jotta rengasmaisilta kosteusvaurioita voidaan välttää.

HIKITAHRAT

Hiki on vesiliukoista likaa ja se värjää helposti tekstiilikuidut, mikäli sitä ei puhdisteta riittävän ajoissa. Pitkää tekstiileissä olleet hikitahrojen aiheuttaman värjäytymät eivät välttämättä poistu tekstiilistä vesipesunkaan yhteydessä. Stolan keskikohdan hikitahrat tulee pyrkiä poistamaan tekstiilistä mahdollisimman pian paikallisesti kostuttamalla hikitahra-alueita joko deionisoitun veden tai kivennäisveden avulla kostuttamalla tahra-alueita hieman kosteaksi. Kostuneesta hikitahra-alueesta imeytetään hikeä imupaperiin. Puhdistetut tahra-alueet on kuivatettava mahdollisimman nopeasti kuivaksi hiustenkuivaajan avulla kylmää ilmavirtaa käyttäen.

STEARIINITAHRAT

Steariinitahroja voidaan yrittää varovasti poistaa imupaperin tai talouspaperin läpi silitysraudan avulla lämmittämällä. Ennen silitysraudan käyttöä tekstiilistä poistetaan mahdollisimman paljon steariinia varovasti rapsuttamalla. Kaikki silitysraudan sulattama steariini ei välttämättä imeydy imupaperiin vaan se imeytyy kankaan tekstiilikuituihin jättäen usein pysyvän ”rasvatahran” tekstiiliin. Steariinitahrojen poistossa on tärkeää muistaa, että silitysraudan lämpötila ei saa olla liian korkea tekstiilille, josta tahraa poistetaan.

5. KIRKKOTEKSTILIEN SÄILYTTÄMINEN

Kirkkorakennusten ahtaat tilat asettavat rajoituksia kirkkotekstiilien säilytystilojen suunnittelulle. Säilytystilojen suunnittelussa on otettava huomioon tekstiilien määrä, laatu ja koko. Ajantasainen inventointiluettelo ja siihen kootut tiedot tekstiilien määrästä ja koosta auttavat säilytystilojen ja -välineiden mitoituksessa. Tekstiilien säilytystiloissa ei tule säilyttää muuta esineistöä.

5.1. TEKSTILIEN SÄILYTYSTILAT

Paras säilytystapa harvoin käytettäville ja painaville kirkkotekstiileille on säilytys vaakatasossa vetolaatikostossa. Runsaat hopeakaluuna- tai kirjontakoristelut lisäävät tekstiilin painoa, jolloin vaakatasossa säilyttäminen on suositeltavampi kuin vaatepuulla säilyttäminen. Laatikossa tekstiilin tulisi olla mahdollisimman suorana ja väljästi, ettei tekstiili hankaudu laatikon reunoja vastaan. Jos suurikokoisia tekstiilejä, kuten antependiumeja, joudutaan taittelemaan, taitkohdat loivennetaan pehmustamalla ne happovapaalla silkkipaperilla. Myös vetolaatikoissa säilytettäville arvotekstiileille kannattaa valmistaa omat, yksilölliset suojaussit mekaanisen kulutuksen vähentämiseksi.

Laatikoston materiaalivalinnasta on ohjeita taulukosta 3 kirjan lopussa.

5.2. ESIMERKKEJÄ ARVOTEKSTILIEN HYVÄSTÄ SÄILYTYKSESTÄ

Kalkkiliinalaatikosto Turun tuomiokirkossa. Kuva Heidi Wirilander.

*Käytössä olevien kirkkotekstiilien säilytystä.
Huittisten kirkon sakaristo.*

Kirkkotekstiililaatikostossa säilytetään vanhoja kirkkotekstiilejä. Huittisten kirkon sakaristo.

Vesilahden kirkon sakariston kirkkotekstiililaatikosto. Huomaa pimennysverhot suojalasien yllä.

5.3. OHJEITA MESSUKASUKKAPUSSIEN VALMISTAMISEEN

Messukasukkapussien ompelemisessa on hyvä muistaa seuraavat asiat:

- Pussien saumat ommellaan pussin päällispuolelle, jotta saumat eivät kuluttaisi messukasukoiden pintaa.
- Kasukkapussien tulee olla riittävän väljiä messukasukoille. Mitoita siis pussien koko jokaisen kasukan mukaan erikseen. Kasukkapussit eivät saa kiristää tekstiilejä.
- Mitoita kasukkapussien hartiasaumamat kasukoiden hartiasaumoja myötäileviksi.
- Kasukkapussien toinen hartiasauma, alareuna ja halkio kiinnitetään painonappikiinnityksellä. Kasukkapussin takakappale on yhtenäinen.
- Käytä tervettä harkintaa. Sovella tietojasi parhaan mahdollisen kasukkapussimallin luomiseksi.

5.4. MESSUKASUKOIDEN VAATERIPUSTIMET

Messukasukoiden säilymisen kannalta on oleellista, että niitä säilytetään tekstiilin hartiasaumoja koko sauman leveydeltä tukevalla vaateripustimella. Väärän mallinen tai liian lyhyt vaateripustin rasittaa messukasukoiden hartiasaumoja ja aiheuttaa niissä vaurioita ja venymiä. Erittäin painavien messukasukoiden paras säilytystapa on vaakatasossa laatikostossa.

Vaateripustimen puuosien valmistaminen

Messukasukoiden vaateripustimia ei saa hankittua valmiina, vaan ne teetetään yksilöllisesti puusepällä. Vaateripustimen runko valmistetaan koivusta tai haavasta messukasukan hartialinjojen mukaiseksi. Vaateripustimen tulee olla messukasukan olkasaumoja leveämpi ja sen tulee tukea tekstiiliä hartiasaumojen koko pituudelta. Vaateripustimen rungon puuaineksen paksuus on noin 2,8 - 3,2 mm. Puurunko kootaan kahdesta kappaleesta, ja ripustimen keskelle tehdään liitos, joka vahvistetaan 4 mm vaneripalojen avulla. Rungon kappaleet liimataan yhteen puuliiman ja puristimien avulla. Vaateripustin höylätään, ja se hiotaan messukasukan olkasaumojen muotoja mukailevaksi. Rungon sivut pyöristetään. Vaateripustimenyläreuna työstetään puolipyöreäksi.

*Kuvasta näkyy vaateripustimen kasukan hartiasaumaa tukeva muoto.
Kuva Heidi Wirilander.*

Ripustuskoukun teko ja puuosien lakkaaminen

Ripustuskoukku taivutetaan muotoonsa, ja valmistetaan 5-6 mm paksuisesta metallilangasta. Vaateripustimen runkoon kiinnitettävä ripustuskoukku asetetaan rungon keskikohtaan porattuun reikään. Koukku kiinnitetään siten, että sen alaosa kiinnittyy metalliprikalla tai muulla metalliosalla puurungon alapuolelle. Ripustuskoukun tulee olla vahva, ja sen on oltava rungossa lujasti kiinni, jotta se käytössä kestäisi painavienkin messukasukoiden painon. Ripustuskoukun on oltava tyvestään riittävän pitkä, että vaateripustimessa olevaa messukasukkaa voidaan nostella ja käsitellä ripustuskoukusta nostaen. Koukut voidaan tarvittaessa ostaa myös valmiina. Kun ripustuskoukku on asennettu paikoilleen, puurunko lakataan kirkkaalla akryylilakalla, joka ei sisällä PVC:tä (esim. Sadolin Celco V –akryylilakka)..

Vaateripustimen pehmustaminen

Messukasukoiden vaateripustimet voidaan pehmustaa. Messukasukkaa tukevaan vaatepuuhun saadaan oikea muoto käärimällä paksuhkoa valkoista polyesterivanua vaatepuun rungon ympärille. Kierretyn vanun reunat ommellaan yhteen ehjäksi kokonaisuudeksi aitapistoja käyttäen. Ompelemisessa voidaan käyttää joko valkoista polyesteri- tai puuvillaompelelankaa.

Ennen kuin puuvillakangasta voidaan käyttää vaatepuun päällystämiseen, siitä on ensin pestävä tekstiilin viimeistysaineet pois pesukoneessa vähintään 60 °C lämpötilassa ilman pesuaineita. Tapauskohtaisesti puuvillakankaan sijasta vaatepuun päällystämässä voidaan käyttää myös valkaisematonta puuvillatrikooneulosta. Puuvillatrikooneulos ei kuitenkaan sovellu käytössä olevien mes-

sukasukoiden vaatepuiden päällystysmateriaaliksi, koska vaatepuuta käytettäessä siihen kohdistuva rasitus saattaa kuluttaa ohuen puuvillaneuloksen puhki.

Lopuksi vaatepuu päällystetään pestyllä valkaisuomattomalla puuvillakan-kaalla. Puuvillakangas ommellaan vaatepuun rungon muotoja mukaileviksi. Ompelemisessa käytetään joko ylikuottelu-, etu- tai piilopistoja.

6. ARVOTEKSTILIIEN KÄSITTELY JA SUOJAAMINEN SIIVOUS- JA HUOLTOTÖIDEN YHTEYDESSÄ

6.1. ARVOTEKSTILIIEN KÄSITTELY PERUSKORJAUSTEN JA KUNNOSTUSTÖIDENYHTEYDESSÄ

Arvoesineistön suojaamisesta tulee huolehtia, kun seurakunnissa tehdään siivouksia, ikkunoiden pesuja ja erilaisia huolto-, kunnostus- ja rakennustöitä. Arvoesineistön turvallisuuden takaaminen on tärkeä osa asiantuntevaa huolto- ja korjaustöiden tekoa. Mahdolliset riskitilanteet on pystyttävä arvioimaan etukäteen. Vahinkojen välttämiseksi tulee tehdä tarvittavat ennakoivat toimenpiteet. Arvoesineiden siirroissa ja suojauksissa tulee huomioida kuljetusten turvallisuus ja tehtyjen suojausten riittävyys.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan tekstiilin suojaamisessa tulee muistaa seuraavat asiat:

- Tekstiilien käsittelyssä ei saa kiirehtiä.
- Siirrot on suunniteltava tarkkaan mahdollisten vaurioiden välttämiseksi.
- Tekstiileihin ei saa tarttua paljain käsin, vaan puhtaita puuvillalahansikkaita on aina käytettävä. Puhtaidenkin käsien luontainen hiki ja rasva voivat aiheuttaa tekstiileihin hankalasti poistettavan tahrان.
- Tekstiilien arkoja tai osittain vaurioituneita pintoja tai osia ei saa koskettaa.
- Kaikkia pakattuja tekstiilejä on kannettava siten, että niitä tuetaan alhaalta kuljetuslaatikon pohjasta, toinen käsi laatikon vakaata asentoa tukien. On syytä varoa, että kantajan vaatteiden napit tai sormukset eivät aiheuta vaurioita tekstiileissä.

6.2. TYÖSKENTELYN OLOSUHTEET JA TEKSTIILITEOSTEN KÄSITTELY

Kirkoissa tehtävät työt on toteutettava arvoesineiden ehdoilla. Tekstiiliteos on siirrettävä mahdollisuuksien mukaan turvallisempaan paikkaan kirkon kunnostus- ja huoltotöiden ajaksi. Kirkkotekstiilit on aina pakattava hyvin säilytyksen ajaksi ennen kirkkojen peruskorjauksia. Tekstiilit on sijoitettava peruskorjausten ajaksi sellaisiin tiloihin, jotka ovat sekä turvallisia että ilmastollisilta olosuhteiltaan tasaisia. Ilman suhteellisen kosteuden tulee säilytystiloissa olla RH 50 % (+ 5 %) ja lämpötilan 18°C (+ 2°C). Teos tulee suojata kunnostus- ja huoltotöiden ajaksi myös silloin, kun esinettä ei ole mahdollista siirtää paikoiltaan. Suojaamisella voidaan huomattavasti vähentää tekstiileille aiheuttamia vaurioita. Rakennuspölyn poistaminen taidetekstiilistä on kallis ja aikaa vaativa konservointitoimenpide. Tekstiiliin syntynyttä vauriota ei voida kokonaan poistaa konservoinnillakaan.

Arvoesineiden suojaaminen ei ole ollut turhaa, jos teos ei vaurioidukaan huoltotöiden yhteydessä!

6.3. TEKSTIILITEOSTEN SUOJAAMINEN JA PAKKAAMINEN

Kuplamuovi ja aaltopahvi suojaavat tekstiiliteoksia parhaiten iskuilta ja kolhuilta. Suojaamisen yhteydessä teipit tulee kiinnittää vain kuplamuoviin tai aaltopahviin. Tekstiileihin ei saa kiinnittää teippejä, koska niiden liima-aineet ovat vaikeasti poistettavissa kangasmateriaaleista. Jos tekstiiliin on jäänyt teippijälkiä, on niiden poistaminen tekstiilistä konservaattorin tehtävä.

Teoksen ympärille rakennetaan esineen suojaamisen jälkeen vanerista vielä suojakehikko. Vaneri suojaa esinettä putoilevien esineiden aiheuttamilta vaurioilta, jos tekstiiliä ei ole mahdollista siirtää huolto- ja kunnostustöiden alta turvallisempaan paikkaan.

7. TYÖOHJEET KIRKKOTEKSTILIEN PAKKAAMISEEN JA KULJETTAMISEEN

Kun käsitellään tai siirretään tekstiilejä, käytetään puhtaita valkoisia puuvillakäsineitä, jotta tekstiileihin ei jää tahroja. Jos tekstiilien säilytyslaatikoita ei ole valmistettu hapottomasta pahvista, niiden pohja on suojattava Melinex tai Mylar (amerikkalainen kauppanimi) -polyesterikalvolla ja hapottomalla silkkipaperilla. Pakattavien tekstiilien taitoskohtia tuetaan hapottoman silkkipaperin

avulla. Messukasukoiden hartiasaumot tuetaan niin ikään hapottomalla silkkipaperilla.

Työmateriaaleiksi tarvitaan suuria pahvilaatikoita tekstiilien määrän mukaan, hapotonta silkkipaperia ja puhtaita valkoisia puuvillakäsineitä riittävästi. Työskentelypisteeksi varataan riittävän suuri pöytätila, jossa tekstiilien pakkaaminen voi tapahtua turvallisesti. Pöytätilan tulee olla puhdas ja tarvittavat työvälineiden tulee olla lähellä.

Kalannin kirkon holvimaalausta.

Ulvilan kirkon interiööri. Kuvassa näkyy mm. kaksi kirkossa säilyneestä 12 vihkirivististä. Keskiakaikaista esineistöä edustavat krusifiksi, pyhä Anna ja Olavi - veistokset 1400-luvulta. Saarnatuoli on vuodelta 1657. Altaritaulu on ns. siipialttaritaulu (triptyykki) 1700-luvulta. Kuorissa on kuninkaanpenkit muistona Kustaa III:n vierailusta kirkossa. Messinkikruunut ovat 1700-luvulta. Kuorin virsitaulu on saatu lahjoituksena vuonna 1759. Ylipäällikön päiväkäsky on vuodelta 1942.

III

MUU ARVOESINEISTÖ

1. KULTTUURIHISTORIALLINEN ESINE

Vanhoja esineitä arvostetaan, koska ne muodostavat aineellisen linkin menneisyyteen. Muiden kulttuurien aikaansaamat artefaktit (taide-esineet, luomukset) antavat käsityksen tekijöidensä elämästä ja luovat yhteyden omaan kokemusmaailmaamme. Kirkoissa on säilynyt esineitä, jotka konkretisoivat esimerkiksi aikansa viestintä- ja rangaistustapoja, kuten lasin alle kehystetyt kuninkaalliset julistusplakaatit ja rikkomuksista tuomittujen mustaksi maalattu häpeäpenkki kirkon eteisessä. Monissa kirkoissa on käytöstä poistettujen esineiden esittelyyn varattu oma museuhuone.

Ajan kuluessa kaikki esineet muuttuvat tai rapistuvat ympäristöolosuhteiden, käytön, onnettomuuksien tai luonnollisen hajoamisen takia. Irraimiston erilainen käsittely, näytteillepano ja varastointi saavat ne säilymään joko lyhyen tai pidemmän ajan. Jokainen seurakunta voi itse vaikuttaa omilla toimintatavoillaan esineistönsä säilymiseen.

Eri tavoin arvokkaiden esineiden hoidolla tarkoitetaan niiden pitämistä käyttökelpoisena ja vaurioiden ennaltaehkäisemistä. Hoitotoimenpiteet eivät vaadi erikoistietoja ja -taitoja. Toiset materiaalit ovat toisia herkempiä rikkoutumaan ja vaurioitumaan. Oman esineistön tunteminen on hyvä pohja niiden oikealle hoidolle. Niinpä onkin hyvä, että seurakunnissa on inventointiluettelot ja kuntoarviot myös esinekokoelmistaan. Esineiden konservointi- ja restau-

rintityöt tulee jättää alan asiantuntijoille. Usein hyvätkin korjausyritykset voivat heikentää esineen säilymistä ja hankaloittaa myöhempää konservointia.

Materiaalit jaetaan karkeasti kahteen ryhmään: *orgaanisiin ja epäorgaanisiin*. Epäorgaanisia materiaaleja, kuten kivi, lasi, keramiikka ja metallit, pidetään hyvin kestävinä ja vakaina, mutta nekin eivät ole immuuneja vaurioille. Orgaaniset materiaalit ovat eläinperäisiä: nahka, turkis, sarvi, sulka, norsunluu, villa jne. tai kasvipäisiä: puu, paperi ja kasvikuidut. Nämä aineet ovat herkempiä ympäristötekijöille kuin epäorgaaniset materiaalit. Myös kupari- ja rautaionien tiedetään kiihdyttävän luonnon polymeerien, selluloosan ja proteiinien, hajoamista. Lisäksi on vielä synteettisiä ihmisen keksimiä materiaaleja, kuten muovi. Esineissä voi olla yhdessä eri materiaaleja, jolloin ne ovat komposiitteja. Varovainen käsittely ja sopivan säilytyspaikan valinta ovat olennaisia esineiden säilymiselle ja parasta ennaltaehkäisevää konservointia. Säilymiseen vaikuttavat lisäksi mm. seuraavat tekijät: ilman lämpötila ja suhteellinen kosteus, valaistuksen määrä ja sijainti, tilan fyysinen turvallisuus ja puhtaus.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat seurakuntien esineet kertovat valmistusajansa arvostuksista ja mahdollisuuksista. Arvostus voi perustua ikään, valmistusmateriaalin rahalliseen arvoon, esineen harvinaisuuteen, teknisen suorituksen toteutustasoon tai taidokkuuteen. Ajallisesti ei voida osoittaa määrättyä vuosilukua, jota nuorempi esineistö ei olisi kulttuurihistoriallisesti arvokasta vaan myös lähimenneisyyden hankinnat ovat tärkeä osa kirkollista perinnettä. Esineeseen voi liittyä historiallisia tapahtumia, jolloin sen arvo perustuu kontekstiin. Esineistön arvoon vaikuttaa myös niiden kunto. Ajoissa tehty kunnostus on taloudellisempaa kuin esineiden päästäminen hyvin huonoon kuntoon.

Historiallisesti arvokkaiden huonekalujen hoitotavat ovat muuttuneet dramaattisesti viime vuosina. Aikaisemmin huonekalut nähtiin ensisijaisesti käyttöesineinä ja siksi oli yleisesti hyväksyttyä korjata vaurioitunut tai rikkoutunut huonekalu niin kuin parhaaksi nähtiin. Kulunut maalipinta uusittiin rutiininaomaisesti hävittämällä kaikki vanhat kerrokset. Nykyisin taloudelliset, kulttuuriset ja taiteelliset arvot ovat muuttuneet ja alkuperäiset maalipinnat ovat nousseet uuteen arvoon myös konservointiyhteisön ulkopuolella. Säilyttämisen periaate ei sulje pois huonekalujen ja esineiden normaalia käyttöä ja maltillisempaa kunnostusta.

Kirkkorakennuksiin liittyvät taideteokset sekä kiinteä ja irtain sisustus ovat kulttuurihistoriallisesti arvokasta esineistöä samoin kuin kirkollisiin toimituksiin liittyvä ja myös jo käytöstä poistettu esineistö. Vanhat, kirkkokuriin liittyvät esineet, kuten jalkapuut, häpeäpenkit ja unilukkarin sauvat ovat tärkeitä oman aikakautensa kulttuurin edustajina.

1.1. KONSERVOINTI JA RESTAUROINTI

Konservoinnin tiedonala kuuluu ”käytännöllisiin tieteisiin”, jotka on luotu edistämään ammatin intressejä. Käytännöllistä tiedonala voidaan kutsua suunnittelutieteeksi (design science), sillä sen tyypilliset tulokset ovat ”teknisiä normeja”, eli keinojen ja päämäärien suhteita koskevia väitteitä. Konservointi on erikoisala, jonka tarkoituksena ovat kulttuuriperintömme säilyttäminen. Konservattori käsittelee esineitä materiaalien perusteella.

Konservoinnilla tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla kulttuuriperinnön tuhoutumista voidaan hidastaa tai ehkäistä. Konservointi jaetaan ennaltaehkäisevään ja käytännön konservointiin. Siihen liittyy hyvin olennaisesti esineiden dokumentointi, johon kuuluvat materiaali- ja menetelmänalyysit, analyytinen valokuvaus, vauriokartoitukset sekä kulttuuri- ja taidehistoriallisten kontekstien selvittäminen.

Konservointiala jaetaan maassamme eri ryhmiin: esine-, huonekalu-, paperi-, taide-, tekstiili-, rakennuspinta- ja interiööri-konservointi, rakennusten sekä luonnontieteellisen alan konservointi. Jako vaihtelee maittain. Paperikonservattoreiden erikoistumisalaa ovat kaikki paperimateriaalit: kartat, kirjat, käsi- kirjoitukset, piirustukset, grafiikanvedokset ja muut paperipohjaiset taideteokset, valokuvat, painotuotteet, tapetit ja pergamentti- ja papyruspohjaiset dokumentit jne. Esinekonservattori on usean eri materiaalin asiantuntija. Opetuksessa perehdytään keramiikan, kiven, lasin ja lyijylasin, luun, metallien, muovien, nahan, puun ja simpukan konservointiin, sekä arkeologisiin että meriarkeologisiin löytöihin ja etnografisiin esineisiin. Erikoistumisalat menevät osittain päällekkäin ja esimerkiksi polykromiveistoksia voivat konservoida taidekonservattoreiden lisäksi myös huonekalu- ja esinekonservattorit.

Konservointi on lyhykäisyydessään toimintatapa, jolla esine saadaan säilymään parhaalla mahdollisella tavalla. Konservointitoimenpiteet riippuvat esineestä ja sen kunnosta. Yleisimmät konservointitoimenpiteet ovat pintapuhdistus, rikkoutuneen esineen liimaus ja irtoamassa olevien väripintojen kiinnitys. Kukin materiaali vaatii omat puhdistusmenetelmänsä, liimansa, vahvistus- eli konsolidointiaineensa ja retusointitapansa.

Restaurointi menee toimenpiteissä astetta pidemmälle kuin konservointi ja esimerkiksi retusointitapa ja laajuus ovat yleensä suurempia, eikä alkuperäistä materiaalia ja patinaa pyritä säilyttämään yhtä tarkasti kuin konservoinnissa. Esineistä pyritään tekemään esteettisesti kauniimpia. Täydennyksiä tehdään enemmän kuin olisi välttämätöntä esineen säilymisen kannalta. Koska seurakunnalliset esineet ovat käyttöesineitä, voidaan niihin soveltaa myös restaurointiperiaatteita, kunhan ne eivät vahingoita esinettä eivätkä pilaa sen histori-

allista arvoa. Ennen konservointi- tai restaurointityön teettämistä on syytä kysyä neuvoa maakuntamuseoista, museovirastosta tai kirkon kulttuuriperinnön neuvottelukunnalta.

1.2. KONSERVOINNIN ETIIKKA

Konservoinnin tarkoitus on saada esineet säilymään tuleville sukupolville mahdollisimman vähillä toimenpiteillä. Ennen konservointiin ryhtymistä on tärkeää tutkia esine tarkasti. Konservaattorin pitäisi selvittää, mitä vikaa esineessä on ja mikä on vaurion aiheuttaja; ratkaista toimintamenetelmät, valita sovelias työtapa ja materiaalit. Aineita valittaessa on otettava huomioon myös materiaalin kunto. Mitä hauraampi esine, sen hellävaraisempia pitää käytettyjen toimenpiteiden olla.

Konservaattori ei saa muuttaa esineen ulkonäköä, eikä varsinkaan täydentää puuttuvia koristekuviota, jos ei ole varmuutta alkuperäisestä. Esinettä täydennetään vain, jos se on tarpeen esineen säilymisen kannalta ja täydennyksen täytyy erottua läheltä tarkasteltaessa. Konservaattori ei saa parannella eikä kaunistella esinettä. Retusoinnit tehdään vain puuttuville alueille, eikä alkuperäisen maalipinnan päälle. Retusointien pitää myös olla selkeästi tunnistettavissa läheltä katsottaessa, mutta ne eivät saa olla häiritsevän erottuvia.

Työvaiheiden dokumentointi sekä sanallisesti, että kuvallisesti on tärkeää, jotta tulevat käyttäjät ja konservaattorit tietäisivät, mitä materiaaleja ja aineita on käytetty. Tieto helpottaa liimausten purkua ja tummuneiden retusointien poistamista myöhemmin. Konservointieettisten sääntöjen mukaan konservointitoimenpiteiden pitää olla poistettavissa. Tähän ei aina päästä, koska esimerkiksi jotkin käytetyistä liimoista muuttuvat vanhetessaan liukenemattomiksi. Kuitenkin aina on valittava poistettava menetelmä, jos se on mahdollista.

1.3. TOIMENPITEITÄ, JOITA SAA TEHDÄ JA MITÄ EI SAA TEHDÄ

Kaikkia hyväkuntoisia esineitä voidaan puhdistaa ja hoitaa esinekohtaisin ja materiaalien mukaisin ohjein sekä käyttää alkuperäiseen tarkoitukseensa kuten aikaisemminkin. Kaikki huonokuntoiset esineet pitää jättää konservaattorin puhdistettaviksi.

2. SÄILYTYSOLOSUHTEET

Esineet voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: orgaaniset, epäorgaaniset ja komposiitit. Esinemateriaalien ominaisuuksien tunteminen auttaa säilyttämään ne pidempään ja paremmin. Seurakuntien hallussa on monenlaisia esineitä, jotka säilyvät parhaiten hieman erilaisissa olosuhteissa. Esineet, jotka koostuvat monista materiaaleista (komposiitit) ovat hankalimpia, koska tällöin joudutaan tekemään kompromisseja parhaiden säilytysolosuhteiden kanssa. Esimerkiksi arkkuvaunut sisältävät usein puuta ja metallia, joista ensimmäinen säilyisi parhaiten kosteammassa kuin jälkimmäinen materiaali. Jotkut seikat taas ovat haitallisia kaikille esineille, esimerkiksi auringon UV-valo ja IR-säteily. Säilytysolosuhtesuosituksista eri materiaaleille on koottu taulukkoon 2 kirjan lopussa. Tärkeintä ja samalla haasteellisinta lämpö- ja kosteusolosuhteissa ei niinkään ole optimaalisten arvojen saavuttaminen kuin niiden pitäminen tasaisina.

2.1. LÄMPÖTILA JA KOSTEUS

Suomessa ilmasto vaihtelee vuodenaikojen mukaan. Keskiwertokesät ovat lämpimiä ja kosteita, kevät ja syksy kylmiä ja kosteita, mutta talvet kylmiä ja kuivia. Varsinkin talvisin ongelmia tulee lämmitetyissä rakennuksissa, kun ulkona on pakkasta: sisällä on sitä kuivempaa, mitä kylmempää on ulkona. Sisäolosuhteiden seurantaan tarvitaan lämpötilaa ja kosteutta mittaavia laitteita.

Yleinen olosuhtesuositus on $20 (\pm 2) ^\circ\text{C}$:n lämpötila ja $50 (\pm 5) \%$ suhteellinen kosteus. Hyväksyttävät vaihteluarvot on merkitty sulkuihin. Vaihtelun tulee tapahtua hitaasti. Lämpötila ja kosteus ovat keskenään sidoksissa. Jos toista arvoa muutetaan, toinenkin muuttuu. Talven kuivuutta voidaan kompensoida pienentämällä lämpötilaa.

Perussääntö orgaanisen materiaalin (puu, luu, tekstiili, paperi, nahka) säilyttämisessä on, että ne viihtyvät noin $18\text{-}20^\circ\text{C}$ lämpötilassa ja tasaisessa kosteudessa $40\text{-}50 \text{ RH}\%$. Kovalle kuumuudelle altistuminen voi jyrkästi nopeuttaa orgaanisten ja monien synteettisten aineiden ikääntymistä. Ilmassa ei saisi olla pölyä eikä tupakansavun, liikenteen tai teollisuuden aiheuttamia saasteita, ei homeiden tai muiden mikro-organismien itiöitä eikä tuhohyönteisiä. Homeiden itiöitä on kaikkialla vuodenajasta riippuen, mutta kasvu alkaa vasta kosteuden noustua yli $65\text{-}70 \text{ RH}\%$. Huonekalujen vanhat liitokset ja liimaukset eivät kestä jatkuvaa kosteuden ja lämmön vaihtelua, koska ne on usein tehty eläinliimoilla, jotka turpoavat yli 60% ja kuivuvat alle 35% ilman suhteellisessa kosteudessa (RH).

Lämpötila ei vaikuta metalliesineisiin, ellei niihin ole yhdistettyinä muita materiaaleja. Kosteus ei sovellu rautaesineille, vaan niille mahdollisimman kuiva paikka olisi edullisin = RH% alle 30. Muut metallit ovat vähemmän herkkiä kosteudelle. Jalometallit säilyvät hyvin huonoissakin olosuhteissa, minkä arkeologiset kaivaukset ovat osoittaneet.

Lasi ja keramiikka ovat herkkiä nopeille lämmönvaihteluille. Huokoinen keramiikka ja epästabiili lasi ovat arkoja myös liialle (yli 60 %) kosteudelle. Jos huokoisen keramiikan sisällä on rautainen tukiranka, sen tilavuus laajenee ruostuessa ja esine voi särkyä.

2.2. VALO

Suora auringonvalo sisältää runsaasti infrapuna- (IR) eli lämpösäteilyä ja sen ultraviolettisäteet (UV) vanhentavat, haalistavat, kellastuttavat, haurastavat ja tuhoavat materiaaleja. Likaisenkin lasin läpi mitattuna aurinko antaa valon voimakkuutta mittaavaan luksimittariin lukemaksi noin 80 000 luksia. Valo katalysoi eli kiihdyttää muovien hajoamista ja esimerkiksi tekstiilit ja paperit kestävät haalistumatta valoa vain 50 luksia, eivätkä ne saisi saada UV:tä lainkaan. Auringonvalosta voi haitallisen säteilyn suodattaa pois verhoilla tai ikkunaan kiinnitettävällä UV-kalvolla. Huomaa, että myös loisteputkien ja halogeenlamppujen valossa on UV-säteilyä. Hehkulamppujen ongelmana sen sijaan on lämpö.

Tärkeämpää kuin yksittäisen luksiarvon tarkkailu, on huomioida ns. kokonaisvaloannos. Jos esine on vuoden esillä 100 luksin valossa, se saa suuremman annoksen valoa kuin kahdessa viikossa 200 luksin valossa. Paperille tehdyille taideteoksille, tekstiileille, sulille ja sävytetyille nahoille kokonaismääräksi sallitaan vain 120 000 luksituntia/vuosi. Muulle orgaaniselle materiaalille, öjymaalauksille ja temperamaalauksille kokonaismäärä 500 000 luksituntia/vuosi on maksimi. Suurin osa kivi-, lasi-, keramiikka- ja metallimateriaaleista ei vaadi rajoituksia. Metallit eivät ole herkkiä valon määrälle, mutta jos ne on maalattu, valo voi haalistaa värejä. Värit puolestaan kestävät valoa eri tavoin.

Varastotilojen tulee olla ikkunattomia ja pimeitä silloin, kun siellä ei työskennellä. Esillä olevat esineet suojellaan valolta kaihtimilla ja verhoilla. Keinovalokkaan ei saa olla liian voimakasta, eikä valaisimia saa asettaa liian lähelle arkoja esineitä, koska ne tuottavat myös lämpöä.

2.3. ILMANSAASTEET, HAPOT YMS.

Ilmansaasteet voivat esiintyä hiukkasina, kaasuna tai liuoksina. Ilmansaasteita voidaan vähentää valitsemalla tiloihin päästöttömiä materiaaleja, tuloilman-suodattimilla ja suodattimien säännöllisellä huollolla.

3. ARVOESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Vanhaa esineistöä uhkaavat teollisuuden, liikenteen ja tupakan saasteet, kuten typpi- ja rikkiyhdisteet, noki, terva ja lipeä. Typpi- ja rikkiyhdisteet muuttuvat vastaaviksi hapoiksi joutuessaan kosketuksiin kosteuden kanssa ja ne syövyttävät lähes kaikkia materiaaleja. Ilmansaasteita vastaan voi suojautua suodattamalla sisäilman ja välttämällä tupakointia sisätiloissa. Niinkin pieni tahra kuin karpäsen lika, voi syövyttää pintoja pitkän ajan kuluessa, koska se sisältää ammoniakkia.

Kiinteä lika saattaa olla esimerkiksi ruoka-ainejäämiä, vaha, rasvaa, nokea tai eläinten jätöksiä. Lika reagoi aina kemiallisesti materiaalien kanssa joko heti tai pitkän ajan kuluessa. Siksi tahrat pitäisi puhdistaa tuoreeltaan, pestä keramiikka, lasi ja hopea-astiat heti käytön jälkeen ja kuivata ne huolellisesti. Ilmassa, käsissä, säilytyspusseissa tai koteloissa oleva rikki tummentaa hopean muodostaen hopeasulfidia. Hopeaesineiden tummumista ja kiillotustarvetta voidaan vähentää säilyttämällä ne ilmatiiviissä rikittömissä pakkauksissa.

3.1. PATINA

Patinalla tarkoitetaan esineen käytöstä tulleita jälkiä, kulumista tai kemiallista tummumista, josta ei ole haittaa esineelle. Passivoitunut metalli on jo reagoinut ympäristönsä kanssa ja tuloksena on syntynyt patina, joka on metallin verraten liukenematon pintakerros ja vähentää merkittävästi syöpymisnopeutta. Metallin pinnassa oleva patina on itse metallille vaaraton korroosiotuote. Raudan harmaa, musta tai sinisenmusta rautaoksidipatina jopa suojaa rautaa ruostumiselta, rautakloridilta ja -hydroksidilta. Se on usein peräisin jo pajasta. Punakeltainen ruoste sen sijaan voi olla merkki haitallisesta, aktiivisesta korroosiosta.

Puhdas kupari on pinnaltaan vaaleanpunaista ja se hapettuu itsestään punaruskeaksi. Kuparin ja sen seosten patina on ruskeaa tai punamustaa kuparioksidia, tummanvihreää kuparikarbonaattia tai sinistä atsuriittia. Erivärisiä pa-

tinointeja on käytetty myös tarkoituksellisesti koristeluun. Patinointeja ei ole syytä poistaa puhdistamisen yhteydessä.

Jos hopeaesine puhdistetaan säännöllisesti vain kevyesti pyyhkimällä, se patinoituu vähitellen hennon sinertäväksi. Hopeaesineissä olevat kaiverukset on usein patinoitu mustaksi syvyysvaikutelman tehostamiseksi.

3.2. METALLIEN TUNNISTAMINEN JA NIIDEN KORROOSIOALTTIUS

Metalleilla on ollut tärkeä asema ihmiskunnan historiassa. Niistä on tehty mm. työkaluja, aseita, astioita ja rakennuksen osia. Magneettisia ominaisuuksia on pystytty soveltamaan moniin tarkoituksiin, kuten myös metallien kykyä johtaa lämpöä ja heijastaa valoa. Hohtavia metalleja on arvostettu koruina, ornametteina ja uskonnollisina esineinä. Näin monipuolisen käytön takia ei ole ihme, että metalliesineitä on kaikkien seurakuntien kokoelmissa.

Metalleilla on taipumus palata takaisin vähän energiaa vaativaan alkumuotoonsa eli malmeiksi, mikä tarkoittaa käytännössä hajoamista korroosion kautta. Tunnetuin esimerkki tästä on raudan ruostuminen. Metallien korroosion syynä on useimmiten elektrokemiallinen reaktio, jossa ionit ja elektronit liikkuvat elektrolyytissä (esim. suolaisessa vedessä tai hanavedessä). Siksi paras tapa minimoida metallien korroosio on säilyttää metalliesineet kuivassa. Korroosiotuotteet ilmenevät joko kiinteinä tai liuenneina aineina.

Ennen esineiden puhdistamista liasta tai korroosiotuotteista, on välttämätöntä tunnistaa eri metallit. On tärkeätä todeta myös, onko esine pinnoitettu vai tehty kokonaan samasta aineesta. Pinnoitetut metallit ovat herkempiä kuin kokometalliset. Jalometallit ja vanhat tinaesineet ovat tunnistettavissa leimoista.

3.3. METALLIESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Markkinoilla on monia metallien puhdistukseen tarkoitettuja tuotteita. Niiden ongelmana on tuoteselosteiden puutteellisuus liikesalaisuuden nimissä. Kaupallisten tuotteiden koostumus saattaa myös vaihtua ilman, että siitä kerrotaan kuluttajalle. Koska metallit ovat erilaisia, tulee niiden puhdistusaineidenkin olla kemialliselta koostumukseltaan erilaisia; yhtä kaikille sopivaa ei ole.

Pääosa puhdistusaineista on tarkoitettu paljaalle hopealle, kuparille ja messingille. Mitä pehmeämpi metalli, sen hellävaraisempi pitäisi puhdistusmenetelmän olla. Yleensä puhdistus aloitetaan poistamalla lika esineen pinnasta, koska työ voi epäonnistua, jos metallien pinta on rasvainen. Pinnassa voi olla

myös vaha tai lakkaa, joka estää puhdistusaineiden käytön. Pintakäsittelyaineiden poistoa on syytä harkita tarkkaan, koska ne ovat osa esineen historiaa ja niiden poistaminen vie usein myös patinan.

Metallien puhdistusaineet ja -menetelmät voidaan jakaa mekaaniseen, kemialliseen ja sähkökemialliseen ryhmään. Seurakunnissa mekaaninen puhdistusmenetelmä on yleisesti käytössä, muut menetelmät ovat konservaattein tehtäviä.

Mekaanisessa puhdistusmenetelmässä korroosiotuote hangataan kuluttamalla pois. Puhdistusaineissa on hiovia partikkeleita ja lisänä mietoa happoa, emästä tai öljyä pehmittämässä korroosiotuota. Näitä aineita usein käytettäessä menetetään vähitellen myös itse esineen materiaalia. Hankaustahnat eivät sovellu pinnoitetuille esineille (tinaus, hopeointi, kultaus) tai sellaisille, joiden pinnassa on voimakas reliefi, kaiverrus, leimakoristelu tai himmennyksiä, koska hankausjauhe voi jäädä huomaamatta syvennyksiin ja muuttua ajan kuluessa vaaleaksi ja kivikovaksi. Pehmeä krookusvanu ja kiillotusliina (Hagerty®) ovat tästä ryhmästä hellävaraisin menetelmä.

Nestemäiset puhdistusaineet, happamat tai emäkset, joihin esine on tarkoitettu upottaa ja joiden jälkeen tarvitaan runsasta huuhtelua, eivät sovi ontoille esineille. Myös puu-, luu-, ja sarviosa sisältävät sekä useammista metalleista koostuvat esineet on syytä jättää kylvettämättä.

EHTOOLLISVÄLINEET

Ehtoollisvälineet ovat tavallisimmin jalometallisia, uushopeisia, teräksisiä tai aiemmin myös tinaisia, lasisia, keraamisia ja jopa puisia. Niihin kuuluvat kalkit eli ehtoollismaljat, viinikannut, yksittäispikarit, yhteismaljat ja ehtoollisviinilusikat, joista tarjoillaan viiniä. Kuivia ehtoollisleipiä säilytetään öylätti- eli ehtoollisleipärasioissa ja messussa käytetään pateeneja, ehtoollisleipälautasia. Katolisella ajalla ehtoollisella käyttämättä jääneitä öylättejä säilytettiin joko ciboriumissa (latinan cibus = leipä) tai ikkunallisessa monstranssissa. Sairaskäyntejä varten monissa seurakunnissa on lisäksi pienet matkaehtoollisvälineet usein omassa sametilla vuoratussa rasiassa.

Ehtoollisvälineiden hoitoon voi soveltaa materiaalikohtaisia hoito-ohjeita. Yhteisesti kaikille hoitona voi suositella pesua ja kuivausta pian käytön jälkeen, säilytystä kuivassa ja puhtaassa tilassa, jossa ei ole rikkipäästöjä. Liiallista kiillotusta ja hankaavia aineita tulee välttää.

Hollolan kirkon keskiaikainen kalkki ja pateeni 1400-luvulta, kullattua hopeaa.

RAUTAISET KATTOKRUUNUT, LÄHETYSKYNTTELIKÖT JA LAMPUT

Keskiajalla kirkkojen valaistukseen käytettiin savisten ja puisten kynttilänjalkojen lisäksi rautaisia ns. romaanisia vannekruunuja. Kruunu voi koostua esimerkiksi keskitangosta, johon on kiinnitetty iso kynttilää kiinni pitävä piikki ja rengas, jossa on paikat pienemmille kynttilänpesille. Kotimaiset kyläsepät osasivat tehdä rautaisia kynttiläkruunuja.

Rautaesineiden pintaan helposti muodostuva ohut keltainen ruostekerroksaadaan pois turvallisesti hankaamalla sitä mekaanisesti parafiiniöljyyn kastetulla puhtaalla teräsvillalla. Teräsvillaksi tulee valita hienoin 000-laatu. Irtoava ruoste, öljy ja teräsvilla pyyhitään pois puhdistusbensiiniin (C₆H₆) kostutetulla rievulla. Ilmanvaihdosta on huolehdittava, koska bensiinistä haihtuvat kaasut ovat terveydelle vaarallisia ja tulenarkoja. Steariiniroiskeita kannattaa varoa kynttilöitä sammutettaessa. Rautaiset kattokruunut säilyvät parhaiten kuivassa, kuten muutkin rautaesineet.

Lähetyskynttelikköjen alle olisi hyvä laittaa palamaton alusta, paloturvallisuussyistä ja jotta valuva steariini ei tahrisi lattiaa. Kyntteliköstä kannattaa raputtaa välillä pois ylimääräisiä steariineja puutikulla, mutta muuten kynttilät saavat palaa loppuun ilman, että siitä on haittaa kynttelikölle.

Tavalliset yleisvalaisimet ja pöytälamput, joissa on suojakotelo tai varjostin, voidaan puhdistaa imuroimalla (varovaisella imulla) pyörösuulakkeella ja pyyhkiä sen jälkeen nihkeällä liinalla. Virta on syytä katkaista ennen varjostimen käsittelyä. Johdotuksiin ei saa päästää vettä oikosulkuvaaran vuoksi.

LAMPETIT JA SEINÄKYNTTELİKÖT

1700-luvulla kirkkojen ikkunoita alettiin suurentaa ja valaistusta lisätä. 1700–1800-luvulla tyypillisiä valaisimia olivat kattokruunut, lampetit, kynttilänjalat, kynttiläkaaret, penkkien kynttilänpitimet ja 1800-luvulta alkaen öljylamput. Yleisimmät materiaalit olivat pelti, messinki, pronssi ja tina. Kristallikruunut yleistyivät 1700-luvulla.

Messinki eli kuparin ja sinkin lejeerinki syrjäytti raudan valaisimissa, koska se heijasti valoa kauniimmin. Materiaalina se oli kalliimpaa ja sen muokkaus oli vaativampaa kuin raudan käsittely, eikä enää sujunut kyläsepiltä. Messinkilampetit ja seinäkyntteliköt tuotiin ulkomailta, kunnes Suomi sai omat keltavalurinsa. 1700-luvun lopulla keltavalurilla oli lupa valmistaa mm. talousesineitä, kynttiläkruunuja, kynttilänjalkoja, kelloja, silitysrautoja, aisakelloja sekä muita valjaiden koristeita sekä heloja. Valaminen teollistui 1900-luvulla.

Kupari ja messinkimateriaalista tehdyt kokometalliset esineet puhdistetaan seuraavasti:

- Pölyt imuroidaan pois pitkäkarvaisella pyörösuulakkeella siten, että ei naarmuteta metallia.
- Esineet voidaan pestä neutraalilla haalealla (n. 24–30°C) vedellä, johon on lisätty pinta-aktiivista sulfaattipesuainetta. Onttoja esineitä ei saa upottaa veteen.

Steariinikasautumat pehmitetään +40°C vedellä ja poistetaan mekaanisesti puu- tai muovilastalla. Metallilastaa ei saa käyttää, koska se voi naarmuttaa esineiden pintakäsittelyjä. Pieni kätevä puulasta on apteekeista saatava appelsiinipuinen kynsinauhaticku, joka on reunoistaan pyörästetty ja jolla pääsee pieniinkin paikkoihin. Steariinitahrojen jäänteet voidaan pyyhkiä etanoliin, pesubensiiniin (bentseeni) tai tolueniiniin kostutetulla vanupuikolla. Liuottimien käyttäminen edellyttää varotoimia, kuten hyvää ilmanvaihtoa. Pesuaineet tulee

huuhtoa huolellisesti pois puhtaalla vedellä. Enimmät vedet kuivataan pyyhkeeseen ja loput voidaan haihduttaa hiustenkuivaajalla, miedolla lämmöllä.

Esineet kiillotetaan puhtaalla puuvillafroteepyyhkeellä.

Jos lampetteja ja kynttelikköjä kiillotetaan jollain kiillotusaineella, on huolehdittava aineiden tarkasta poistamisesta, ettei uurteisiin jää kovettumaan hankalasti poistettavia jäänteitä tai korrodoimaan metalleja. Tästä on esimerkkinä ikonin messinkisen riisan pakotuskoristeisiin jääneet puhdistusaineet, Messinkisten lampettien ja kynttelikköjen kiillotukseen käytetyt puhdistusaineet eivät saa sisältää ammoniakkaa. Kynttilöitä sammutettaessa kannattaa käyttää kynttilänsammuttajaa, jotta steariini ei roiskuisi lampettien heijastuspintaan, kynttelikköjen ornamentteihin tai seinään.

MESSINKISET PALLOKRUUNUT

Messinkinen varrellisen kynttiläkruunu kehittyi rautaisesta kruunusta, josta vanne jäi pois ja kynttilöitä kannattelevat varret ojentuvat suoraan rungosta. Runkomalleja oli monenlaisia, joista yleisin lienee barokkityylinen pallokruunu.

Messinkiset kattokruunut voidaan puhdistaa periaatteessa samoin kuin lampetit ja seinäkyntteliköt. Käytännössä sähköistettyjä kattokruunuja on hankala irrottaa ja niiden puhdistaminen olisikin parempi tehdä in situ eli omilla paikoillaan. Tällöin kuivapuhdistus imuroimalla ja pyyhkimällä kuivalla mikrokuituliinalla onnistuvat kyllä hyvin. Vesipesu on parasta jättää tekemättä oikosulkuvaaran vuoksi. Työskentelykorkeudesta riippuen voidaan tarvita nostolavaa.

HAUTARISTIT JA VALURAUTA-AIDAT

Valurautaiset hautamuistomerkit ja vanhoja hautoja ympäröivät aitaukset muodostavat suurimman ja eniten kunnostusta kaipaavan ryhmän hautausmailla. Ne voidaan useimmissa tapauksissa kunnostaa vähäisin toimenpitein, jos aitauksista puuttuvia osia ei lähdetä täydentämään. Vaurioita voi ennaltaehkäistä poistamalla säännöllisesti sammaleet ja roskat aluskiven ja muistomerkin liitoskohdasta ja kaivamalla maahan painuneet jalustakivet esiin. Museoviraston antamien ohjeiden mukaan riittää, kun aluskiven yläpinta on reilut 5 cm näkyvissä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 24 Hautamuistomerkkien hoito käsittelee nimenomaan muistomerkkien hoitoa.

TIIMALASIT TELINEINEEN

Kristillisenä symbolina tiimalasi tunnetaan jo 700-luvulta ja edusti elämän katoavaisuuden lisäksi kuolemaa ja mielenmalttia. Tiimalasit telineineen tulivat

Angelniemen kirkon tiimalasi vuodelta 1785 ja kynttelikkö vuodelta 1821.

Suomen kirkkoihin 1600-luvulla, jolloin saarnoille määrättiin pituus. Papin lisäksi myös seurakuntalaiset pystyivät tarkkailemaan sen avulla saarnan eri osien kestoa. Yksi tiimalasi mittasi evankeliumisaarnan pituutta ja muita olivat esimerkiksi katekismus-, viikko-, aamu- ja ehtoosaarna. Tiimalaseja oli yksi-, kaksi- ja nelilasisia ja niistä käytetään myös nimitystä tunti-lasi.

Jos esineen liitokset ovat kunnossa, tiimalasien hoidoksi riittää kuivapuhdistus. Hiekka on usein kuluttanut lasit sisäpuolelta mattapintaisiksi. Sille ei

voida tehdä mitään. Jos metalliosissa näkyy korroosiota, on puhdistaminen syytä antaa konservaattorille. Tiimalasien kiinnittämiseen tulee valita samanlaiset ruuvimateriaalit kuin itse metallikin on: raudalle rautainen ja messingille messinkinen.

3.4. LASIESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Yllättävää kyllä lasi on hygroskooppista eli sillä on taipumus imeä vettä itseensä; siksi vesi on lasin vihollinen. Kristallilasit ovat hyvin pehmeitä. Muiden lasien kovuus vaihtelee. Ennen puhdistamista on selvítettävä lian laatu. Irto-likaa poistetaan kevyesti pehmeällä siveltimellä. Lasiesineiden puhdistamiseen voidaan käyttää neutraaleja puhdistusaineita, esimerkiksi laimennettua astianpesuainetta, pH 7, ja puhdasta 20-24°C lämpöistä vettä. Pesuastiat ja -pöydät pehmustetaan kuplamuovilla tai pesussa käytetään muovialtaita. Lasiesineet pestään yksi kerrallaan, jotta ne eivät kolhi toisiaan. Laseja puhdistettaessa on varottava niiden naarmuuntumista. Tiskatessa ei kannata pitää timanttisormuksia kädessä. Esineet on huuhdeltava huolella. Ne voidaan jättää kuivumaan astiakaappiin ritilän päälle tai kuivata puhtaalla pehmeällä mikrokuituliinalla tai säämiskällä. Lasin puhdistamiseen voi käyttää myös 50 % etanolivesiliuosta, jolla saa esimerkiksi kattokruunun kristalleista nokitahrat pois. 100 % etanoli on liian ”kuiva” neste lasin puhdistamiseen.

Ns. lasisairaus (weeping glas) on seurausta lasimassan väärästä koostumuksesta. Lasissa olevat silikaatit alkavat liueta kosteissa olosuhteissa ja tekevät lasista opaakin. Lasin lopullista hajoamista voidaan hidastaa säilyttämällä sairaat lasiesineet kuivassa < 40 RH %. Lasiesineiden ja kristallien halkeamia voidaan liimata melko näkymättömästi tämän päivän liimoilla. Mutta lasiesineiden liimaaminen kuuluu konservaattorin tehtäviin.

KRISTALLIKRUUNUT

Kristallikruunuja on ollut vuosisatojen ajan käytössä ennen sähkölamppujen keksimistä. Kynttilöiden lukumäärää ei voitu loputtomasti lisätä valon lisäämiseksi. Niinpä keksittiin valoa heijastavia pintoja, kuten peilit, messinkilampetit ja kristallien prismat. Kristallikruunut tarvitsevat säännöllistä hoitoa, jolla vältetään osien irtoaminen yllättäen. Metalliosat ovat saattaneet olla paikoillaan useita vuosikymmeniä koskematta, niinpä ruoste ja kuluminen saattavat saada liitokset lopulta murtumaan. Metalliosat pystytään putoamisen jälkeen usein juottamaan tai muuten korjaamaan, mutta alkuperäiset kristallit on usein menetetty, koska samanlaisia ei enää saa mistään. Kristallien materiaalit ovat ajan

kuluessa muuttuneet. Uusien prismojen väri ja valontaitto-kyky eivät vastaa aitojen ominaisuuksia. Hyväkuntoiset lasi- ja kristallikruunut voidaan puhdistaa paikoillaan, mutta tämä työ kuten myös varsinainen perushuolto pitää jättää konservaattorin tehtäväksi.

KASTEMALJAT, LASIMALJAKOT

Kastemaljoja on valmistettu monista materiaaleista. Vanhimmat kastemaljat ovat katolisen ajan kalkkikivistä valmistetut pienten lasten upotuskastetta varten valmistetut kastemaljat. Kastetoimituksen muututtua valelukasteeksi kastemaljan koko pieneni. Kastemaljoja on valmistettu metalleista: kullatusta hopeasta, tinasta, kuparista ja messingistä. Myös lasi on ollut suosittu kastemaljan materiaali.

Kastemaljoja hoidetaan materiaalikohtaisten ohjeiden mukaan. Lasiesineissä ei pidä seisottaa vettä jatkuvasti, koska niihin tulee vähitellen veden korkeuden mukaisia raitoja. Monissa vesijohtovesissä on kalkkia, joka saostuu ja jää kiinni lasiin. Jäljet eivät lähde pesussa ja niiden hiominen on arveluttavaa, koska silloin poistetaan alkuperäistä pintaa. Parasta hoitoa on pesu laimealla, neutraalilla käsitiskiaineella ja kuivaus heti käytön jälkeen. Pehmeää muovista tiskiharjaa voi käyttää tarvittaessa hyväkuntoisten esineiden pesuun.

LASIMAALAUKSET JA LYIJYLASI-IKKUNAT

Suomessa on säilynyt hyvin vähän keskiaikaisia lasimaalauksia. Monien esikuvina ovat olleet saksalaiset pyhimyksiä esittäneet puupiirroksiset. Myös vaakunaiheisiä on säilynyt. Lasit ovat usein särkyneet tulipaloissa, sodissa tai ryöstöretkissä. Useimmat Suomessa säilyneet lasimaalaukset ovat 1800-luvulta tai myöhempiä. Kansallisromantiikka ja jugend toivat lasimaalaukset uudelleen muotiin. Ikkunoita, joissa on lasimaalauksia, ei saa lähteä pesemään. Jos lyijypuitteiden välissä on maalaamattomia värillisiä laseja, hoidetaan niitä kuten vanhoja ilmakuplallisia laseja.

3.5. KIVI- JA KERAMIikkaESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Kivi- ja keramiikkalaatuja on monenlaisia. Kivistä esimerkiksi kalkkikivi saattaa sisältää savimineraalikerroksia, jotka ovat muista kivistä poiketen herkkiä kosteuden vaihtelulle. Ne säilyvät parhaiten 18-20°C ja 30 - 40RH% olosuhteissa.

Hyväkuntoiset graniitti- ja marmoriesineet puhdistetaan nostattaen pöly pehmeällä harjalla tai siveltimellä ja imuroiden irtoava tomu samalla pois. Esi-

neen pintaa ei saa hangata imurin suulakkeella. Imuroinnin jälkeen hienoin jäljelle jäänyt pöly voidaan pyyhkiä kuivalla ja pehmeällä mikrokuitu- tai säämiskäliinalla. Kiviesineiden muusta käsittelystä, kuten liimauksesta ja lohkeamien paikkaamisesta, voi kysyä tapauskohtaisia ohjeita konservaattorilta.

Ehjat lasitetut keramiikkaesineet ja korkeapolttoiset keraamiset esineet (ns. kivitavara ja posliini) puhdistetaan pyyhkimällä kuivalla tai nihkeällä mikrokuituliinalla. Käyttöesineille soveltuu tavallinen käsin pesu. Monet vanhat astiat eivät kestä konepesua ja etenkin lasitteen päälle tehdyt koristemaalaukset ja kultaukset kuluvat pois. Lasittamattomat ja huonokuntoiset keramiikkaesineet voi puhdistaa kuivina pehmeällä siveltimellä, jos esineen pinta on ehjä. Jos pinta hilseilee, esine on syytä toimittaa konservaattorille, joka voi konsolidoida eli lujittaa hilseilevän pinnan.

VIHKIVESIALTAAT JA KASTEMALJAT

Kiviset altaat ovat usein kalkkikivestä veistettyjä. Kalkkikiveä voi materiaalina verrata kipsiin. Se on pehmeä ja huokoinen materiaali. Moni vanha kasteallas on mennyt rikki, kun niissä ollut vesi on jäätynyt talvella lämmittämättömissä kirkoissa.

Kiviset altaat ja kastemaljat hoidetaan kuten kiviesineet ja lasiset lasiohjeiden mukaan. Vesi ei saisi koskaan seisoa jatkuvasti missään astiassa, koska se laadusta riippumatta alkaa vähitellen likaantua ja laadusta riippuen jättää astiaan nesteraitoja, joiden poistaminen voi olla vaikeaa tai lähes mahdotonta.

VEISTOSTEN JA KIPSIESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Veistoksen puhdistaminen riippuu sen materiaalista ja ohjeet saadaan vastaavista materiaali-kohtaisista ohjeista. Materiaalien tunnistamisessa auttavat museotutkijat tai esinekonservaattorit.

Kipsi on kolhiutumiselle herkkä materiaali. Pintakäsittelemättömän kipsin matta pinta imee likaa, ja mahdolliset liitoskohdat ovat alttiita murtumaan. Tahrojen poistossa ja rikkoutuneiden kipsiesineiden korjaamisessa on syytä kääntyä asiantuntijoiden puoleen. Kipsistä on eniten kokemuksia rakennuspinta- eli interiööri-konservaattoreilla.

Kastemalja Siuntion kirkossa

3.6. PUUESINEIDEN HOITO JA PUHDISTUS

Periaatteessa kaikki puuesineet ovat herkkiä kosteuden ja lämmön vaihtelulle. Puumateriaalin hygroskooppisuus eli kyky sitoa ja luovuttaa vesihöyryä ei muutu esineen ikääntyessä. Puun tiheys, syysuunta ja paksuus vaikuttavat reagoimiseen: mitä ohuempi esine, sitä herkemmin se reagoi. Maalikerrokset ja muut pinnoitteet hidastavat kosteuden imeytymistä ja suojaavat puuesineitä jonkin verran valon haittavaikutuksilta ja lahoamiselta.

Huonekalujen pintakäsittelynä voi olla öljy, vaha, lakka tai maali. Öljy- ja vahakerrokset ovat ohuita ja niistä puun syykuviot kuultavat läpi. Tällainen pinta puhdistetaan pölystä kuivalla nukkaamattomalla rievulla. Vesiliukoiset tahrat voidaan pyyhkiä nihkeällä ja pinta kuivataan välittömästi. Tärpättiä ja muita liuottimia tulee välttää, koska ne poistavat koko pintakäsittelyn.

Vanhat lakatut pinnat koostuvat usein monista hartsilakkakerroksista. Näitä pintoja ei saa puhdistaa millään orgaanisella liuottimella (alkoholi, tärpätti, etteri tai aseton). Vesi jättää vaalean tahran näihin pintoihin. Pöly pyyhitään kuivalla pehmeällä liinalla.

Maalipintoja on hyvin monenlaisia. Vanhoissa huonekaluissa on yleensä käytetty tempera, öljy- ja liimamaaleja. 1950-luvulta lähtien on käytetty jo emali- ja alkydimaaleja, jotka voi tunnistaa kirkkaista väreistä ja muovimaisesta tunnusta. Puhdistettavien puuesineiden materiaalit ja pintakäsittelyt tulee tuntea, ennen kuin pystytään valitsemaan oikeat puhdistusmenetelmät tai päätetään, jätetäänkö esine puhdistamatta. Puleeratut, kullatut ja hopeoidut puupinnat ovat herkästi vaurioituvia, minkä vuoksi niiden puhdistaminen kuuluu konservaattorille.

Maalatut puuesineet puhdistetaan imuroimalla, jos niiden pintamateriaali ei hilseile. Imurointiin käytetään pehmeää harjasuulaketta tai pöly voidaan nostattaa erillisellä siveltimellä. Imuroinnin jälkeen pinnat voidaan pyyhkiä vielä säämiskällä, kuivalla mikrokuituliinalla tai lampaankarvahuiskalla. Vettä tai muita liuottimia voidaan käyttää tahrojen poistoon, jos tiedetään käytetyn pintamateriaalin kestävyys. Esimerkiksi liimamaalipinnat ovat hyvin herkkiä. Ne liukenevat veteen ja on vaarana, että pyyhittäessä menetetään koko koriste-maalaukset. Myös kuiva pyyhkiminen voi kuluttaa pinnan pois. Epäselvissä tapauksissa on varmuuden vuoksi syytä kysyä neuvoa huonekalukonservaattorilta.

Jos puuesineistä irtoaa maalia tai osia, ne on otettava huolellisesti talteen, sillä konservaattori tai restauroija pystyy palauttamaan osat takaisin paikoilleen esineitä kunnostettaessa. Irronneet palat talletetaan ja merkitään muistiin esineen nimi, numero ja talteenottopäivä. Irronneet osat ja / tai maali säilytetään esineen luettelo- ja konservointitiedoston yhteydessä. Tieto osien irtoamispa-

kasta sekä talteen otettujen osien säilytyspaikka kirjoitetaan myös luettelokorttiin tai tiedostoon.

Huonekalujen hoitoon tarkoitettuja kaupallisia nestemäisiä tai sumutettavia silikonipitoisia vahoja ei tule käyttää.

Jos puuesineessä on tekstiilejä, kuten huonekaluissa usein on, ne voidaan imuroida tekstiilisuulakkeella varovaisella imulla, jos verhoilu on hyvässä kunnossa, tai imurointikehyksen läpi. Imuroinnissa noudatetaan langan suuntia ja kuviointia.

KIRKKOLAIVAT

Laiva on ikivanha symboli. Jo kalliopirroksissa esiintyy laivoja. Kristillinen seurakunta otti symbolin omakseen. Esikuva saattaa olla Nooan arkki. Kirkkolaivan mastona on risti ja ankkuri kuvaa toivoa. Varhaisimmat suomalaiset kirkkolaivat ovat peräisin 1500-luvun lopusta. Laivat ovat olleet usein merimiesten lahjoittamia kiitos- eli votiivilahjoja. Uudemmat laivat ovat maallikoiden tekemiä koriste- ja muistolahjoituksia.

Kirkkojen katoissa riippuvat kirkkolaivat voivat olla vanhoja ja etenkin köysistöt ja purjeet ovat hauraita. Tekotavasta riippuen pienet yksityiskohdat saattavat olla liimattuja tai puuliitoksia liitettyjä. Liimaukset saattavat aueta ja pie-

Kirkkolaiva 1700-luvulta Liedon kirkossa.

net osat irrota. Korkean sijaintinsa takia laivat pölyntyvät hitaasti, mutta niitäkin on syytä välillä puhdistaa. On hyvä tarkistuttaa laivan kunto vuosittain. Varsinaisen puhdistamistyön suorittaa konservaattori.

PIISPANPENKKI, KUNINKAANTUOLI, KIRKOTUSPENKKI

Monissa seurakunnissa on säilynyt esineistöä, jotka liittyvät entisaikojen jumalanpalvelusmuotoon ja erityistilanteisiin. Piispan vierailua varten on valmistettu erityisiä koristeellisia piispantuoleja. Ruotsi-Suomen kuninkaallisia vieraita varten on valmistettu kuninkaantuoleja.

Kirkotuspenskejä on myös säilynyt. Niitä käyttivät synnyttäneet naiset yleisesti vielä 1800-luvulla, kun noin kuuden viikon kuluttua lapsen syntymästä naisen tuli mennä kirkkoon ja ottaa vastaan kirkotus.

KIRKKOKURIN VÄLINEET

Kirkkokuria ylläpidettiin häpeärangaistuksin, jotka pantiin toimeen jumalanpalveluksien yhteydessä. Tätä varten oli olemassa jalkapuita ja häpeäpenkkejä. Unilukkarin herätti ruokosauvalla koskettamalla nukkuvan sanankuulijan.

Edellä mainitut esineet hoidetaan kuten muut puuesineet. Säilymistä edistävät tasaiset ilmasto-olosuhteet.

VAIVAISUKOT JA TUKIT

Vaivaisukot ja niitä edeltäneet keräystukit ovat Suomessa tavallisia etenkin Pohjanmaalla. Enää harvat ovat ulkona sään armoilla. Nykyisin vaivaisukkojen merkitys on säilyttää osaltaan kansanperinnettä ja kuvastaa suomalaisen yhteiskunnan kehitystä kuvanveiston historiassa. Parhaiten se toteutuu omassa kulttuuriympäristössään kirkoissa.

Museoihin siirrettynä niiden alkuperäinen toiminta hämärtyy ja niistä tulee asiayhteydestään irrotettuja veistoksia.

Puuveistoksille siirto kosteista ulkotiloista lämmitettyihin sisätiloihin tuottaa aina puun kutistumisongelman. Veistokset halkeilevat kuivuessaan ja värinpinnat saattavat hilseillä. Jos veistokset aiotaan sijoittaa pysyvästi sisätiloihin, on ne usein korjattava, kunhan tottavat ilmasto-olosuhteisiin. Hyvin tehdyn korjauksen jälkeen veistokset säilyvät sisällä kunnossa huomattavasti pidempään kuin ulko-olosuhteissa.

Ilmajoen kirkon vaivaisukko.

Taulukot

Taulukko 1. Olosuhdesuosituksset taideteoksille

OLOSUHDE-SUOSITUS	Lämpötila [°C]	Suhteellinen ilmankosteus [RH %]	Valon voimakkuus [lux]	UV (suojaustarve)
Kankaalle maalatut öljy- ja temperamaalaukset	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	150 lux (100- (250)300 lux tekniikasta/kunnosta riippuen)	suojattava, max 75 uW/lumen
Puulle maalatut taideteokset	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	150 lux (100- (250)300 lux tekniikasta/kunnosta riippuen)	suojattava, max 75 uW/lumen
Paperipohjaiset taideteokset: akvarellit, grafiikka ja piirustukset	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	50 lux (50-100 lux ei luonnonv./30-50 lux)	suojattava, max 75 uW/lumen
Hyvin herkät taideteokset: pastellit ja miniatyyrit	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	50 lux (50-100 lux ei luonnonv./30-50 lux)	suojattava, max 75 uW/lumen
Maalatut tai lakatut puuesineet	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	150 lux (100-250 lux)	suojattava, max 75 uW/lumen
Kullatut puu- ja kipsiesineet	18-20°C (20°C +/- 2°C)	40-60 % (kesällä 52% +/-5%, talvella 42% +/-5% tai 50% +/-5%)	150 lux (100-250 lux)	suojattava, max 75 uW/lumen

Lähde: Heinonen – Lahti Museologian perusteet, 2001.s. 291. Valtion taidemuseon raja-arvot merkitty sulkuihin kohdissa, joissa ne poikkeavat ensin annetuista arvoista.

Taulukko 2. Olosuhdesuositukset esineille

Esinemateriaali	Lämpötila [°C]	Suhteellinen ilmankosteus [RH %]	Valon voimak- kuus [lux]
Metalliesineet rautaesineet, niklatut, kromatut ja galvanoidut kupariesineet, kupariseos- ja lyijyesineet hopea- ja kultaesineet tinaesineet metalliveistokset	16-20°C Yli 13 (16)	Alle 30	- maalatut Max 300
Keramiikka-, posliini- ja lasiesineet	16-20°C (tasainen)	30 - 40	-
Puuesineet maalaamattomat maalatut tai lakatut kullatut puu- ja kipsiesineet	18-20°C (tasainen)	45 - 55 (tasainen) 50 (tasainen)	Max 150
Tekstiilit pellava ja puuvilla villa ja silkki tekokuitutekstiilit	18-20°C (tasainen)	45 - 55 (tasainen) 45 - 60 45 - 55	30 - 50 (varas- tointi pimeässä)
Nahka ja turkisesineet	Alle +15	50 (tasainen)	30 - 50 (varas- tointi pimeässä)
Kiviesineet ja -veistokset huokoiset kivet	18-20°C	Alle 60 30 - 40	-
Luuta sisältävät esineet	Alle 20°C	45 - 55	Max 150
Peilit	18 (tasainen)	50 (tasainen)	Max 150
Muovi- ja kumiesineet	Max 18-20°C (tasainen)	30 - 40 (tasainen)	30 - 50 (varas- tointi pimeässä)
Taideteokset kankaalle maalatut öljy- ja temperamaalaukset puupohjalle maalatut teokset akvarellit, grafiikka, piirrookset pastellit ja miniatyyrit	18-20°C	45 - 55 (tasainen) 55 (tasainen) 50 (tasainen)	Max 150 Max 30 - 50
Valokuvamateriaali MV-filmi (asettaatti, polyesteri) MV-filmi (nitraatti), kolloidium MV-paperikuvat väripaperikuvat värinegatiivit lasinegatiivit	(varastointi kyl- mässä -4-4°C) Max 18-21°C Max 4-18°C	30 - 40 (tasainen) 20 - 30 30 - 40 30 - 35	30 - 50 (varas- tointi pimeässä)

Lähde: Suomen museoliiton suosituksia 3 /87, Heinonen – Lahti Museologian perusteet, 2001.

Taulukko 3. Suositeltavia ja vältettäviä vitriinimateriaaleja.

Materiaali	Suosittelava	Vältettävä (syy)
Puu	kuivattu	tuore (päästöt)
	mänty	tammi (erittää orgaanisia happoja)
	kuusi	koivu (- ” -)
	mahonki	pyökki (- ” -)
Puukuitu-levyt ja vaneri	rakennelevy, ZF MDF -levy	MDF- ja HDF-levyt (tammen ja pyökin orgaanisia happoja)
	huokoinen kuitulevy	lastulevy (formaldehydipäästöt)
	kovalevy	vanerit (org.happopäästöt)
Paperit ja pahvit	hapottomat	sanomalehtipaperi (happamia)
		voimapaperi (happamia)
Muovit	polyeteeni (PE)	polyvinyylidikloridi, PVC (klooripäästöt)
	polypropeeni (PP)	
	polyesteri (PES)	
	polystyreeni (PS)	
	polymetakrylaatti, akryyli (PMMA)	
	polytetrafluorieteeni (PTFE)	
Solumuovit	PE, mekaan. vaahdotettuna	PVC (klooripäästöt)
	PS	polyuretaani (PU)
	PP	polyeetteri
Liimat		formaldehydiä sisältävät liimat
	useimmat kuumaliimat	
	eläinliimat	
	akryyliiimoista Paraloid B-72	
	epoksihartseista Hxtal Nyl-1	suurin osa epoksihartseista
	PVA-liimoista Mowilith DMC2	useimmat PVA-liimat (etikahappopäästöt)
Maalit		
	vesiliukoiset lateksit	kaikki öljypohjaiset maalit
Tekstiilit		
	pestävä, huuhdeltava ja kuivattava ennen käyttöä.	
	pellava	villa (sisältää rikkiä)
	valkaisuaton puuvilla	somistushuopa
	kudottu polyesteri	palokyllästetyt tekstiilit
	nylon	formaldehydillä käsitellyt tekstiilit
polyakrylonitriili	kokolattiamatot	
Muita materiaaleja	lasi (karkaistu & laminoitu)	selluloosanitraatit (nitraatti)
	polttomaalattu teräs	hiekkä ja muu maa-aines (pöly ja pieneliöt)
	neutraali silikoni	hapan silikoni

Lähde: Opas paikallismuseon hoitoon, Museoviraston julkaisuja 2005

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Laakso, Raili, Kirkollisen esineistön käsittely-, hoito – ja säilytysohjeistus, käsikirjoitus, 2007, Kirkkohallituksen arkisto.

Robbins, Nina, Kirkon taidearteiden hoito-opas – maalaukset ja maalatut puuveistokset ja maalatut puuesineet, YAMK opinnäytetyö EVTEK - ammattikorkeakoulu, 2008.

Wirilander, Heidi, Kulttuuri- ja taidehistoriallisesti arvokkaiden tekstiilien hoito-ohjeet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnille, käsikirjoitus 2007, Kirkkohallituksen arkisto.

PAINETUT LÄHTEET

Hautamuistomerkkien hoito, 2003, Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 24, toim. Marja Terttu Knapas.

Heinonen – Lahti Museologian perusteet, 2001.

Opas paikallismuseon hoitoon, Museoviraston julkaisuja 2005.

Teesejä kokoelmanhoidosta Konservattorin näkökulma, Museotyöntekijän käsikirjasto 5, Valtion taidemuseo 2007.

VALOKUVAT

Nina Lempa ellei toisin mainita.

Etukansi: Säynätsalon kirkon messukasukka, suunnittelija Impi Sotavalta 1927, toteutus Suomen Käsityön Ystävät.

Takakansi: Kemiön kirkon altari, Dora Jungin suunnittelema antependium vuodelta 1962.

KIRJALLISUUTTA

Kirkkojen hoito ja restaurointi, 2003, Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23, toim. Marja Terttu Knapas.

Kirkkotekstiilit julistavat ja juhlistavat, Kirkkopalvelut 2006.

Kuvastin Kuvan käytön virikemateriaali hengelliseen työhön, Kirkkopalvelut 2007.

VERKKOSIVUJA

Arkistolaitos

<http://www.narc.fi/>

ICOM – Suomen komitea ry Museotyön eettiset säännöt

<http://finland.icom.museum/etiikka.html>

Kirkkohallituksen yleiskirje Nro 21/1999 ja Nro 24/2008

<http://www.evl.fi/keskushallinto/>

Maakuntamuseoiden yhteystiedot

<http://www.museot.fi/index.php?k=8072>

PATU Museoalan tuote- ja palveluhakemisto, Suomen museoliitto 2009

<http://www.museoliitto.fi/PATU/index.htm>

Pohjoismaisen konservattoriliiton Suomen osasto ry

<http://www.konservaattoriliitto.fi/>

Suomen evankelis-luterilainen kirkko Seurakunnat ja kulttuuriperinnön hoito

<http://www.evl.fi/kulttuuriperinto>

Suomen kansallismuseo

<http://www.nba.fi/fi/skm>

Liite:

KOKOELMANHALLINTAAN LIITTYVIEN ASIAKIRJOJEN JA TIEDOSTOJEN ARKISTOIMINEN

Arvoesineiden luetteloinnin, konservoinnin ja kokoelmahallinnan yhteydessä syntyy asiakirjoja, joiden arkistointi on tärkeää. Kirkkohallituksen arkistomuodostussuunnitelman mallissa on tarkemmat ohjeet esineiden hankinta- ja konservointiasiakirjojen, kokoelmahallinnan suunnitteluun liittyvien asiakirjojen ja sopimusten arkistoinnista. Alla olevasta luettelosta löytyy tärkeimmät asiakirjat, joiden säilymisestä on huolehdittava.

Käytetyt säilytysaikojen lyhenteet: sp = säilytetään pysyvästi, voa = säilytetään voimassaoloajan, at = pidetään ajan tasalla

prosessin vaiheet	syntyneet asiakirjat	säilytys seurakunnassa	huomautus
Arvoesinerekisterin ja vastaavien tietojen ylläpitäminen	-rekisterin nimi	at	Tietoa arvoesineiden hankinnasta ja tekijöistä löytyy myös seurakunnan vanhoista asiakirjoista, joiden säilytys on ohjeistettu vanhoissa arkistointiohjeissa. Yleensä hankintaan liittyvät päätökset on dokumentoitu pöytäkirjoihin, mutta hyödyllistä, joskus ainutkertaista tietoa löytyy vanhoista talousasiakirjoista, kalustoluetteloista ja inventaarioluetteloista. Kirkkohallitus kerää yhteiseen tietokantaan seurakuntien arvoesine-tietoja. Rekisteritiedot lähetetään Kirkkohallitukseen.
	-inventarioluettelot	sp	
	-vanhat kalustoluettelot	sp	
	-vanhat arvoesinekortistot tai vastaavat	sp	
	-vanhat tilikirjat	sp	
	-varmuuskopiot (CD- tai DVD-levyllä tai toisella palvelimella tai paperitilosteinä)	at/sp	

Arvoesineiden valokuvaaminen ja valokuvien käyttöoikeudesta sopiminen	-tunnistekuvat -käyttökuvat -konservointikuvat -postikortit, esitteet ja vastaavat -kuvankäyttö Sopimus	sp 75 v / sp	Jokaisessa kuvassa tulee olla tunnistetiedot: esineen nimi, esineen tunnus luettelossa tai tietokannassa, sijoituspaikka, kuvausaika ja valokuvaajan nimi. Käyttökuvissa on otettava huomioon käyttöön liittyvä tekijänoikeus ja käyttöoikeuslainsäädäntö.
Arvoesineen lainaaminen	-lainasopimus -lainasopimuksen liitteenä oleva konservattorin lausunto -laina-ajan ja kuljetuksen ajan voimassa oleva vakuutusodistus	sp sp sp + 5 v	Lainasopimus arkistoidaan esine-tietojen yhteyteen tai muiden sopimusten yhteyteen seurakunnan käytäntöjen mukaan. Tieto sopimuksesta liitetään arvoesine-tietokantaan. Laina-ajan ja kuljetuksen ajan voimassa oleva vakuutusopimus kannatta säilyttää 5 vuotta esineen palautuksen jälkeen. Esineessä voi ilmetä lainan ja kuljetuksen aikana syntyneitä vaurioita myöhemmin.
Arvoesineen konservointi			
Seurakunta pyytää lausunnon konservattorilta	-konservattorin lausunto	sp	Lausunto säilytetään pysyvästi vaikka hankkeeseen ei ryhdyttäisi, koska sitä voidaan hyödyntää myöhemmin. Konservattorin lausunnon tulee sisältää: - konservointi-toimenpiteet - käytettävät menetelmät - käytettävät materiaalit - alustava kustannusarvio
Päätös konservoinnista ja /tai avustuksen hakemisesta	-kirkkovaltuuston päätös	sp	Päätös dokumentoituu päättävän toimielimen pöytäkirjaan.

Avustushakemus ja sen liitteet	-avustushakemuslomake	2 v	KIRKKO-verkko Tuomikapitulin lausunto tulee tiedoksi seurakuntaan ja voidaan hävittää hankkeen valmistuttua. Seurakunta tai Kirkkohallitus voi tarvittaessa pyytää lausunnon Museovirastolta.
	-konservaattorin lausunto tai kuntoarvio	sp	
	-kustannusarvio	voa	
	-tiedot taideteoksesta	taideteosrekisteri	
	-tuomiokapitulin lausunto	voa	
	-museoviraston lausunto	sp	
Hankinta- tai tarjouskilpailu konservoinnista	-tarjouspyyntö	2 v	Laki julkisista hankinnoista astui voimaan 1.6.2007. Tarjouspyynnöt ja tarjoukset säilytetään pysyvästi, jos ne sisältävät olennaista tietoa, joka ei ilmene muista pysyvästi säilytettävistä asiakirjoista, muutoin 5 vuotta.
	-tarjoukset	5 v / sp	
	-avauspöytäkirja	sp	
Suora tilaus konservoinnista	-kirkko/seurakuntaneuvoston tai viranhaltijan päätös	sp	Pienissä töissä, tai kun tehtävän hallitsevia tekijöitä on vähän, voidaan tehdä suora tilaus. Tilaukseen pyydetään konservaattorin lausunto esineen kunnosta, toimenpiteistä, menetelmistä ja materiaaleista sekä kustannusarvio. Myös pienestä työstä laaditaan konservointi-kertomus.
	-konservaattorin lausunto	sp	
	-kustannusarvio	voa	
	-konservointikertomus	sp	
Konservointi-avustuksen tilitys	-konservaattorin lasku ja muut työhön liittyvät tositteet	10 v	Konservointikertomus on avainasemassa kun esinettä konservoidaan myöhemmin uudelleen. Konservointikertomus lähetetään myös Kirkkohallitukseen.
	-konservointikertomus tai konservointiraportti	sp	
	-tilityslomake	10 v	

ARVOESINEISTÖN HOITO SEURAKUNNASSA

Suomen evankelis-luterilaisten seurakuntien hallussa on suuri osa kansallisesti merkittävää kulttuuriomaisuutta. Tämä esineistö muodostuu kirkkorakennusten sisustuksesta, saarnatuoleista, alttarimaalauksista ja muista taideteoksista, kirkkotekstiileistä ja arvokkaista liturgisista käyttöesineistä mm. ehtoollisvälineistä.

Tämän kirjan tarkoituksena on antaa seurakuntien henkilökunnalle käytännön neuvoja, kuinka arvoesineistöstä huolehditaan. Kirja jakautuu kolmeen osaan: taideteokset, kirkkotekstiilit ja muu kulttuurihistoriallinen arvoesineistö. Konservattoreiden erityisosaaminen on tämän kirjan perusta. Asiantuntijoina ovat toimineet esinekonservattori AMK Raili Laakso, FM, taidekonservattori YAMK Nina Robbins ja tekstiilikonservattori YAMK Heidi Wirilander.

Kirkon arvoesineistö on kansallista kulttuuriomaisuutta. Sen hoitaminen ja säilyttäminen tuleville sukupolville, on seurakunnan ja sen työntekijöiden arvokas oikeus ja velvollisuus.

ISBN 978-951-789-282-7 (nid.)

ISBN 978-951-789-283-4 (PDF)

ISSN 1237-279X

